

A BO NA VARVAI MARKO I GA TUMU IA

*Ioanes ra Tena Baptaiso i varvai
(Mat 3:1-12; Luk 3:1-18; Ioa 1:19-28)*

¹ Go ra turpa i ra bo na varvai ure Iesu Kristo, Natu i God. ² Da di ga tumu ia ta ra buk kai Iesaia ra propet dari:

“Go iau tulue kaugu tultul na lua tam,
Na mal are kaum nga;

³ A nilai tikai i oraoro ra bil dari:
Avat a mal pa ra nga kai ra Luluai,
Avat a pait kodo kana lavur nga.”

⁴ Ioanes i ga vut, i ga babaptaiso ara ra bil, ma i ga varvai ure ra baptaiso ta ra nukpuku upi da re vue ra lavur varpam. ⁵ Ma ra tarai ta ra gunagunan Iudaia par ma Ierusalem bula, dia vana ba tadav ia, ma i baptaiso diat ta ra tava Iordan, ba dia tata kapa ta kadia varpam.

⁶ Ioanes i mal ma ra ivu na kamel ma i vi pit ma ra pal a bulumakau, ma i enen ra kubau ma ra polo na livur mara ra pui. ⁷ I varvai dari: Tikai i dekdek ta mimir na murmur iau, ma pa iau ko upi ina va timtibum ma ina pala ra kuara ai ra pal a kauna. ⁸ Iau baptaiso avat ma ra tava ka, ma nam na baptaiso avat ma ra Takodo na Tulungen.

*Ioanes i baptaiso Iesu ma Satan i valam pa ia
(Mat 3:13-4:11; Luk 3:21-22; 4:1-13)*

⁹ Ta nam ra kilala Iesu i pot marama Nasaret, a pia na pal tai Galilaia, ma Ioanes i baptaisoa ta ra

tava Iordan. ¹⁰ Ba i tutua kan ra tava, i gire lolole ra bakut i tapre, ma ra Tulungen i vana ba tana da ra uka; ¹¹ ma ra nilai tikai marama ra bala na bakut, dari: U Natugu, a bul na vakak, iau gugu muka tam.

¹² A Tulungen i tulue lulut ura ra bil. ¹³ Ma i ki ra bil a ivat na vinun na bung ma Satan i valavalam ia; dia ki ma ra lavur leing; ma ra umana angelo dia toratorom tana.

Iesu oro pa ra ivat na tena vinoara

(Mat 4:12-22; Luk 4:14-15; 5:1-11)

¹⁴ Ba di tar kinim tar Ioanes, Iesu i pot Galilaia, i varvai ta ra bo na varvai kai God, i biti dari: ¹⁵ I tar ot ra kilala, ma ra varkurai kai God i maravai, avat a nukpuku, ma avat a nurnur ta ra bo na varvai.

¹⁶ Ba i vaval Galilaia, i gire Simon ma Andreas dir turana, dir vuvung ra ubene na ta; tago dir a ura tena vinoara. ¹⁷ Iesu i biti ta dir: Amur a mur iau, ma ina mal pa amur upi. amur a ura tena vovore tarai. ¹⁸ Dir tut lulut kan ra lavur ubene, ma dir mur ia. ¹⁹ Ba i tar vaval mulai ra ik, i gire Iakobo, natu i Sebedaio, ma Ioanes dir turana, dir ki ra mon, dir uma ra lavur ubene. ²⁰ I oro lulut pa dir, ma dir vana kan tama i dir Sebedaio ta ra mon, diat ma ra umana tultul di kulkul diat, ma dir mur ia.

Ra tutana ba ra tabaran i ovai tana

(Luk 4:31-37)

²¹ Ma dia vana Kapernaum, ma ta ra Bung Sabat i ruk ta ra pal na lotu ma i vartovo; ²² dia manane kana vartovo, tago i tovo diat da tika na luluai, pa i da ra umana tena tutumu. ²³ Tika na

tutana, ba ra dur na tabaran i ga ovai tana, i ki ta kadia pal na lotu, ma i oraoro dari: ²⁴ U Iesu ra te Nasaret? Dor a dave ma u? U tar vut laka upi una ubu vue avet? Iau nunure u, u a tena gomgom kai God. ²⁵ Iesu i tigel ia, i biti: Una ki mut, ma una irop kan ia. ²⁶ Ma ra tabaran i vadadar ia ma i kukukula mat, ma i irop kan ia. ²⁷ Ma diat par dia kakaian muka tana, ma dia tir vargilians diat dari: Ava go? A kalamana vartovo! I kukure ra umana tabaran bula, ma i tultulue diat, ma dia toratorom tana. ²⁸ Ma ra varvai ure i vana vurkikil lulut ta ra gunagunan Galilaia parika.

*Iesu i valagar pa ra mangoro na minait
(Mat 8:14-17; Luk 4:38-41)*

²⁹ Ba dia irop kan ra pal na lotu, dia vana vuavue ta ra kuba i dir Simon ma Andreas, dia varagur ma Iakobo ma Ioanes. ³⁰ Nimu i Simon i va ma ra minait, i malamalapang, ma dia ve lolole pa Iesu ure; ³¹ ma i tadav ia, i vatur ra limana, ma i al vatut ia; a minait i vana vuavue kan ia, ma i kudakudar ure diat.

³² Ba i ravian ma ra keake i vana ba, dia kap ra lavur minait par tadav ia, ma diat bula ba ra umana tabaran dia ovai ta diat. ³³ A tarai par ta nam ra pia na pal dia kor ta ra banbanu. ³⁴ Ma i valagar pa ra mangoro ta diat dia mait ma ra lavur enana minait, ma i okole vue mangoro na tabaran; pa i nur tar ia ta diat ra umana tabaran upi diat a tata, tago dia nunure.

*Iesu i varvai aro Galilaia
(Luk 4:42-44)*

³⁵ Ma ta ra malana ikilik, ba pa i keake boko, i tut ma i irop, i vana ra pupui, ma i araring abara. ³⁶ Simon ma diat dia ga varait me, dia mur ia; ³⁷ ba dia tar tikan tadav ia, dia tatike tana dari: A tarai par dia nuk up u. ³⁸ I biti ta diat: Dat a vana tai ta ra umana gunan maravai upi ina varvai ta diat bula, tago iau tar vana rikai upi nam iat. ³⁹ Ma i vana ta kadia umana pal na lotu Galilaia parika, i varvarvai, ma i okole vue ra lavur tabaran.

Iesu i vagomgom ra vukavuka

(Mat 8:1-4; Luk 5:12-16)

⁴⁰ Tika na vukavuka i tadav ia, i lul ia, i va timtimum pirana, ma i biti: Ona u mainge, pa i dekdek piram upi una vagomgom iau. ⁴¹ Ma i mari ia, i tulue ra limana, i bili ia, ma i tatike tana: Iau mainge; una gomgom uka. ⁴² Ma ra vukavuka i par lulut kan ia, ma i gomgom uka. ⁴³ Ma i manga tical ia ma i tul vairop ia muka, ⁴⁴ ma i biti tana: Koko una tatike ta ik a tinata tai ta tikai, una vana ka, una ve pa iu tai ra tena tinabar, ina una tul tar ure kaum varvagomgom nam ra umana magit Moses i ga vatang ia upi ra vakilang ta diat. ⁴⁵ Ma i irop, ma i manga varvarvai tana, ma i kap ra tinata vurvurbit; ma Iesu pa i vana kapa mulai tai ta pia na pal, i vanavana ra gunagunan na pui ka; ma dia tadatadav ia mara ra gunagunan par.

2

Iesu i valagar pa ra kakak

(Mat 9:1-8; Luk 5:17-26)

¹ Ba i par ra umana bung, i olo mulai Kaper-naum, ma dia valongore ba i ki na pal. ² Ma

mangoro dia kor varurung, ma pa ta maup mulai ba diat a tur tana, pire ra banbanu bula pata; ma i tatike ra tinata ta diat. ³ Ma dia pot ma ra tutana i mait ma ra kakak, a ivat diat dia puak pa ia. ⁴ Ba dia mama vana maravai tadav ia me, tago ra kor, dia tatik ra ul a pal i ki tana; ba dia tar tatik ia, dia valure vaba ra vava ra kakak i vava tana. ⁵ Ba Iesu i gire kadia nurnur, i tatike tai ra kakak: Natugu, di tar re vue kaum lavur varpian. ⁶ Ta umana tena tutumu dia ki ie, ma dia nunuk ta ra bala i diat dari: ⁷ Dave go ra tutana i tatike dari? I varvul; to ia na re vue ra lavur varpian? God ika. ⁸ Iesu i nunure lulut ta ra tulungeana ba dia nunuk dari ta ra bala i diat, ma i tatike ta diat: Dave ava nuknuk go ra lavur magit ta ra bala i vavat? ⁹ Nuve pa i dekdek, ba da tatike tai go ra kakak ba: Di tar re vue kaum lavur varpian, ba dari: Una tut, una puak pa kaum vava, ma una vana ka? ¹⁰ Ma upi avat a nunure ba Natu i ra tutana i rere vue ra lavur varpian ati ra pia (i tatike tai nina i mait ma ra kakak): ¹¹ Iau tatike tam: Una tut, una puak pa kaum vava, ma una vana ra kubam. ¹² Ma i tut, ma i puak vuavue pa kana vava, ma i irop ta ra mata i diat parika; dia kakaian tana ma dia pite pa God, dia tatike: I telek ave gire ra dari.

Iesu i oro pa Levi

(Mat 9:9-13; Luk 5:27-32)

¹³ I irop mulai ura ra valian, ma ra kor na tarai dia pot pirana, ma i tovo diat. ¹⁴ Ba i vanavana, i gire Levi, natu i Alpaio, i kiki ta ra pal na totokom, ma i tatike tana: Una mur iau. Ma i tut, ma

i mur ia. ¹⁵ Namur, ba i ki ta ra nian ta kana pal, mangoro na tena balabalaure totokom, ma mangoro na tena varpam dia ki varurung ma Iesu ma kana tarai na vartovo, tago mangoro diat, ma dia murmur ia. ¹⁶ Ba ra umana tena tutumu kai ra umana Parisaio dia gire ba dia ian varurung ma ra umana tena varpam ma ra umana tena balabalaure totokom, dia biti tai kana tarai na vartovo: Dave, dia ian varurung ma ra umana tena balabalaure totokom ma ra umana tena varpam? ¹⁷ Ba Iesu i valongore, i biti ta diat: A tena valagar pa i topa diat dia laun, i topa diat dia mait; pa iau vut upi ina oro pa ra lavur tena takodo, a lavur tena varpam iat.

A tinir ure ra vinevel
(*Mat 9:14-17; Luk 5:33-39*)

¹⁸ A tarai na vartovo kai Ioanes ma ra lavur Parisaio dia vevel; ma dia tadav ia, dia biti tana: Dave ra tarai na vartovo kai Ioanes ma ra tarai na vartovo kai ra lavur Parisaio dia vevel ma kaum tarai na vartovo pata? ¹⁹ Iesu i tatike ta diat: A umana talai ra taulai kalama diat a vevel dave ba ra taulai kalama i ki boko pire diat? A bungbung ba ra taulai kalama i ki pire diat, pa dia vevel. ²⁰ A e na vut boko ba da tak vue tana ra taulai kalama kan diat, ta nam ra bung diat a vevel muka. ²¹ Pa ta i ingit tar ra pakana kalamana mal ta ra maulana mal, kan nam i ingit bonot ia me na rada ia ka, a kalamana na rada ra maulana, ma na rada vangala ka ra mata. ²² Ma pa ta tutana i lolonge tar ra kalamana vain ta ra maulana paura, kan ra vain na rada ra paura, ma ra vain na talingir, ma ra paura bula, na kaina; di lolonge tar ra kalamana vain ta ra kalamana paura.

A tinir ure ra Bung Sabat
(Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)

²³ Ba i vanavana alalu ta ra umauma na kon ta ra Bung Sabat, kana tarai na vartovo dia vura doko vanavana pa ta umana vuai na kon. ²⁴ A umana Parisaio dia tatike tana: Dave, dia pait go pa i takodo ta ra Bung Sabat? ²⁵ I tatike ta diat: Pa ava luk boko vang nam David i ga pait ia ba i mulmulum, ma diat bula dia ga varagur me? ²⁶ Ba i ga ruk ta ra pal kai God, ba Abiata i ga tena tinabar lualua, ma i ga en ra gem na ginigira, nina di vatabu ia, ma a umana tena tinabar ika dia en ia, ma i tabar diat bula me dia varait me. ²⁷ Ma i tatike ta diat: Di ga mal tar ra Bung Sabat upi kai ra tarai, vakir a tarai upi ra Bung Sabat; ²⁸ damana Natu i ra tutana ia ra luluai i ra Bung Sabat bula.

3

Ra tutana i li ra limana
(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)

¹ Ma i ruk mulai na pal na lotu ma tika na tutana tana i li ra limana. ² Ma dia kiki ue ba na valagar pa ia ta ra Bung Sabat, ba pata, upi diat a takun ia me. ³ Ma i tatike tai ra tutana i li ra limana: Una tur rikai. ⁴ Ma i tir diat: I takodo ta ra Bung Sabat, ba da pait ra boina, ba da pait ra kaina, upi da valavalaun ba upi da vardodoko? Ma dia ki mut uka. ⁵ I bobabobo vurvurbit ma ra kankan ure diat; ma i tabun ra balana ure diat, tago i leo ra bala i diat, ma i tatike tai ra tutana: Una tulue ra limam; ma i tulue, ma ra limana i ung mulai. ⁶ A umana Parisaio dia irop, ma dia varpit

vuavuai ma ra umana talai Erodos ure, upi da doko davatane.

Ra kor maravai ra tava kikil

⁷ Iesu diat ma kana tarai na vartovo dia irop mulai ura ra valian, ma ra ngala na kor marama Galilaia dia mur ia; ⁸ ma mara Iudaia ma Ierusalem, ma Idumaia ma ra papar Iordan maro iat, ma marama Tiro ma Sidon bula, a ngala na kor diat, ba dia valongore ra lavur ngala na magit i tar pait ia, dia pot tadav ia. ⁹ Ma i ve kana tarai na vartovo ba ra mon ik na boko pa ia, tago ra kor, kan diat a kor bat ia; ¹⁰ tago i tar valagar pa ra mangoro, ma diat par dia kaina ma ra minait dia kor tadav ia upi diat a bili ia. ¹¹ Ba ra lavur dur na tabaran dia gire, dia bura timtimum ta ra luaina matana, ma dia oraoro dari: U Natu i God. ¹² Ma i manga pit diat ba koko diat a ve tar ia.

*Iesu i pilak pa ra vinun ma a ivu apostolo
(Mat 10:1-4; Luk 6:12-16)*

¹³ Ma i tutua urama ra luana, ma i oro pilak pa diat nam i mainge diat, ma dia tadav ia. ¹⁴ Ma i tibe ra vinun ma a ivut, upi diat a varagur me ma upi na tulue diat upi diat a varvai, ¹⁵ ma upi diat a kure ra umana tabaran, diat a okole vue diat. ¹⁶ Tai Simon i tar ra iangina bula ba Petero; ¹⁷ tai Iakobo natu i Sebedaio, ma tai Ioanes bula, dir turana, i tar mule ra iang i dir ba Boanerges, a kukuraina ba ra ura natu i ra pangpagur; ¹⁸ Andreas, ma Pilipo, ma Batolomaio, ma Mataio, ma Tomas, ma Iakobo, natu i Alpaio, ma Tadaio, ma Simon a Lup Vararak, ¹⁹ ma Iudas Iskariot nina ba na vagu tar ia.

Iesu dir ma Beelsebul
(*Mat 12:22-32; Luk 11:14-23; 12:10*)

Ma i ruk na pal. ²⁰ Ma ra ngala na tarai dia kor varurue mulai muka, ma i dekdek upi diat a ian. ²¹ Ba ra umana talaina dia valongore, dia vana rikai upi diat a kinim ia, tago dia biti dari: I tar lunga. ²² A umana tena tutumu dia pot marama Ierusalem, dia biti dari: Dir ma Beelsebul,* ma i okole vue ra umana tabaran tai ra luluai kai ra lavur tabaran. ²³ Ma i oro pa diat tadav ia, ma i tatike ra umana tinata valavalar dari: Satan na okole davatane vue Satan? ²⁴ Ba tika na vuna gunan i varubu mulai ka me, nam ra vuna gunan na tur dave? ²⁵ Ma ra pal ba di varubu ma diat mulai ka tana, nam ra pal pa na tur vatikai. ²⁶ Ba Satan i tut na vinarubu ure mule ke ma i ubu mule ke, pa na tur vatikai, na ti mutu. ²⁷ Ma pa ta na ruk ra kuba i ra tena ongor ma na vakaina kana lavur magit; ia kaka na vi value ra tena ongor ma namur na vakaina ra kubana. ²⁸ A dovot go iau tatike ta vavat: Da re vue ra lavur varpiam mutu kai ra lavur natu i ra tarai, ma kadia lavur varvul bula, dia ga varvul me; ²⁹ ia kaka ba tikai na vul ra Takodo na Tulungen, nam pa da re vue muka, i kaina ka, ma ra varpiam i tur tukum; ³⁰ tago dia ga tatike ba ra tabaran i ki tana.

Na i Iesu ma ra umana turana
(*Mat 12:46-50; Luk 8:19-21*)

³¹ Ma nana ma ra umana turana dia pot, ma dia turtur ra pia ma dia vartuluai upi ia. ³² Ma ra

* **3:22:** Beelsebul, a kukuraina “A Luluai na ul a buta”; a Iudaia di ga vaiang Satan me.

kor na tarai dia ki kikil ia, ma dia biti tana dari: Tinam ma ra umana turam abara ra pia dia nuk up u. ³³ I tir diat: Ia tinagu ma to ia ra umana turagu? ³⁴ Ma i bobobe diat par dia ki kikil ia, ma i biti. dari: Go tinagu ma ra umana turagu. ³⁵ Tago nina i murmur ra nuknuk i God nam turagu, ma taigu, ma tinagu.

4

A tinata valavalar ure ra tena vinauma (Mat 13:1-9; Luk 8:4-8)

¹ I tur pa mule ra vartovo ra valian, ma ra ngala na kor na tarai dia tadav ia; i koa ta ra mon i boko na ta, ma ra kor na tarai par dia turtur ra valian. ² Ma mangoro na magit i tovo tar ia ta diat ma ra tinata valavalar; i tatike dari ta kana vartovo: ³ Avat a valongore; a tena vinauma i vana oai upi na vauma; ⁴ ba i vauma vanavana, ta umana pat na davai dia bura tar ta ra papar a nga, ma ra umana beo dia pukai ki tana, dia ian vue. ⁵ Ma ta ra umana dia bura tar ta ra pia na vat, ma pa i manga kadia pia; ma dia gol vuavuai, tago pa i manga kadia pia; ⁶ ba ra keake i tar vana rikai dia makuk; ma tago pa ta okor i diat, dia maranga kakit. ⁷ Ma ta ra umana bula dia bura tar livuan ta ra kait, ma ra kait i tavua ma i arung bat diat, ma pa dia vuai. ⁸ Ma ta ra umana dia bura tar ta ra bo na pia, ma dia vuai, dia tavua, ma dia ngala vanavana; dia vuai ta umana a ututul a vinun, ta ra umana a laplaptikai na vinun, ma ta ra umana a marmar. ⁹ Ma i tatike: Nina ba ta talingana upi na valongor me, boina ba na valongore.

Iesu i tata ma ra tinata valavalar pire ra tarai par

(Mat 13:10-17; Luk 8:9-10)

¹⁰ Ba i ki varkolono, diat dia ki maravai pirana ma ra vinum ma a ivut bula, dia tir ia ure ra umana tinata valavalar. ¹¹ Ma i biti ta diat: Di ga tul tar avat upi avat a matoto pa ta ra lavur mangamangana kai ra varkurai kai God, nina dia tur ivai; ma ta diat dia ki irai, da varve ra lavur magit par ta ra tinata valavalar ta diat, ¹² upi diat a nana ma diat a gire, ma pa diat a nunure, ma diat a valavalongor ma pa diat a valongor ilam, ma pa diat a matoto; kan diat a lilikun mulai, ma da re vue ta diat.

Iesu i tata kapa ure ra tinata valavalar ure ra tena vinauma

(Mat 13:18-23; Luk 8:11-15)

¹³ Ma i tir diat: Pa ava nunure go ra tinata valavalar? Avat a nunure dayatane ra lavur tinata valavalar par? ¹⁴ A tena vinauma i vaume ra tinata. ¹⁵ Ma go diat ta ra papar a nga, ba di tar vaume ra tinata ma ba dia tar valongore, Satan i vut vuavuai, ma i tak vue ra tinata di ga vaume ta ra bala i diat. ¹⁶ Dari bula go diat di tar vaume ta ra pia na vat, diat, ba dia tar valongore ra tinata, dia nurnur ma ra gugu lulut i tana, ¹⁷ ma pa ta okorina ta diat, pa i tur vailik, ba ra kinadik ba ra milmilikuan i vut ta ra tinata dia tutukai vuavuai. ¹⁸ Ta ra umana diat di tar vaume livuan ta ra kait, diat dia tar valongore ra tinata, ¹⁹ ma ra balaguan ra pia, ma ra vaongo na tabarikik ma ra mamainga upi ra lavur enana magit i ruk ta diat ma i kor vue ra tinata, ma pa i vuai. ²⁰ Diat nam di ga vaume ta ra bo na pia; diat, dia valongore ra

tinata ma dia kapupi ia, ma dia vuai, ta umana ra ututul a vinun, ta ra umana laplaptikai na vinun, ma ta ra umana bula a marmar.

*Ra lamp ta ra vavai na vava
(Luk 8:16-18)*

²¹ Ma i biti ta diat: Di kap ra lamp laka upi na tur ta ra vavai na valavalar na kon, ba ta ra vavai na vava vang ma pata ta kana turtur iat? ²² Tago pa di ga ive ta magit ba pa da vaarike boko; ma di ga ive ra magit par upi da vaarike boko. ²³ Nina ba ra talingana upi na valongor me, boina ba na valongore. ²⁴ Ma i tatike ta diat: Avat a nuk pa nam ava valavalongore; nam ra valavalar ava valavalar me, da valavalar balbali me ta vavat, ma da vangala pa ia bula. ²⁵ Tago da tabar mule nam i vuvuvung; ma tai nam ba pa i vuvuvung, da tak vue kana ikikilik kan ia.

A tinata valavalar ure ra pat i ra davai i tavua

²⁶ Ma i biti: A varkurai kai God dir vardada ma ra tutana i vue tar ra pat na davai ta ra pia; ²⁷ ma i diadiop ma i tavangun ra marum ma ra keake ma ra pat na davai i gol ma i tavua, ma pa i nunure ba i tavua dave. ²⁸ A pia iat, i vatavua ra davai; a mapina i lua ma ra uruna i murmur, ma ra vuaina i murmur kakit. ²⁹ Ba ra vuaina i matuka, i doko pa ia, tago ra e na nidodoko i tar vut.

*A tinata valavalar ure ra pat i ra mastad
(Mat 13:31-32,34; Luk 13:18-19)*

³⁰ Ma i biti dari: Dat a valarue ra varkurai kai God ma ra ava, ba ava ra tinata valavalar dat a

tatike ure? ³¹ Dir vardada ma ra pat. na mastad;* ba di vaume ta ra pia, i ikikilik ta ra lavur pat na davai ta ra rakarakan a gunagunan, ³² ma ba di tar vaume, ma i tar tavua, i ngala ta ra lavur davai na vinauma par, ma i vung ra ngala na ingarina varbabaiai, ma ra lavur beo liuliu dia rakan ta ra maluruna.

³³ Ma i tatike tar ra tinata ta diat ma mangoro na vartovo valavalar da i topa kadia kabinana; ³⁴ ma pa i ga varvai ma ta enana tinata, a tinata valavalar parika; ma ba dia ki irai i pala ra lavur magit ta diat kana tarai na vartovo.

Iesu i tigel ra ta ma ra vuvu
(*Mat 8:23-27; Luk 8:22-25*)

³⁵ Ta nam ra bung ba i tar ravian, i tatike ta diat: Dat a vana ta ra papar maro. ³⁶ Ma dia vana kan ra kor na tarai, ma dia koa me ta ra mon; ma i vana damana ka. Ma ta ra umana mon dia vartulai me. ³⁷ Ma ra vuvu ta i tut, ma ra bobol i kokoa ta ra mon, i to na buka me. ³⁸ Ma ia iat i va mat namur ta ra ulaulalang, ma dia vangun ia, dia tatike tana: Tena Vartovo, go da virua, pa u ngarao tana laka? ³⁹ Ma i tavangun, i tigel ra vuvu, ma i biti ta ra ta: Koko, una ngo ko! Ma ra vuvu i ngo, ma ra ta i malila mat. ⁴⁰ I tatike ta diat: Ava burut na dave? Pa kavavat ta nurnur boko vang? ⁴¹ Ma dia burut na kaia, ma dia tir vargiliane diat ba: To ia muka go, a vuvu ma ra ta dir toratorom tana?

* **4:31:** A mastad, a davai nina i manga ikilik ra patina, ia kaka a davaina iat i ngala.

5

Iesu i valaun pa ra tutana a umana tabaran dia ovai tana

(Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)

¹ Dia pukai aro tai ta ra papar ta ra tava kikil, ta ra gunan kai ra Gerasene. ² Ba i tar pil kan ra mon dir varkuvo ma tika na tutana maro ra umana babang na minat ba ra dur na tabaran i ovai tana, ³ ma ra umana babang na minat a kubana; pa ta na vi ia, a palariam pa i topa ia; ⁴ tago di ga vala vi ia ma ra umana palariam na keke ma ra umana vinau na palariam, ma i ga al kutu ra umana vinau na palariam, ma i ga bubur gigi ra umana palariam na keke; ma pa ta tutana i dekdek upi na vamaram ia. ⁵ Ma i kukula vatikai ra keake ma ra marum ta ra umana babang na minat, ma ta ra lavur luana bula, ma i pokopoko mule ma ra umana vat. ⁶ Ba i gire Iesu maro vailik, i vutvut ma i va timtibum pirana, ⁷ ma i oraoro ma ra ngala na nilaina dari: Dor dave ma u Iesu, u Natu i ra God Liu Muka? Iau lulul pa iu ba una vavalima tai God ba koko una vakadik iau. ⁸ Ma i biti tana: U a tabaran, una irop kan ra tutana. ⁹ Ma i tir ia bula: To ia ra iangim? Ma i biti tana: A iangigu A Loko tago mangoro avet. ¹⁰ Ma i manga lul ia ba koko na tulue vakakit diat kan nam ra gunan. ¹¹ Tika na ngala na kikil na boroi dia iaian abara ta ra papar a luana. ¹² Ma dia lul ia dari: Una tulue avet ta ra kikil na boroi, upi avet a ovai ta diat. ¹³ Ma i tul tar ia ta diat. Ma ra umana tabaran dia irop ma dia ovai ta ra umana boroi; ma ra kikil na boroi dia vila ba ta ra kokopo uro ta ra tava kikil a ura arip na marmar bar diat,

ma dia kongo par tana. ¹⁴ Diat dia ga balaure diat dia lop, dia varvai tana ta ra pia na pal ma ta ra gunagunan bula. Ma ra tarai dia vana tadav ia upi diat a gire ra magit di tar pait ia. ¹⁵ Dia vana tadav Iesu, ma dia gire bula nam ba amana ra umana tabaran dia ga ovai tana, a loko diat, ma go i mal ma i minana mulai; ma dia burut i tana. ¹⁶ Ma diat dia ga gire, dia ve diat nam parika ure nina ba amana ra umana tabaran dia ga ovai tana, ma ure ra umana boroi bula. ¹⁷ Ma dia tur pa ra nilul ba na vana kan kadia langun. ¹⁸ Ba Iesu i koa ta ra mon, nina ba ra umana tabaran dia ga ovai tana, i lul ia ba diat a varait. ¹⁹ Ma pa i mulaot, i tatike tana: Una vana ra kubam tadav ra umana niurum, una ve diat ta go ra lavur ngala na magit ra Luluai i tar pait ia tam. ma ba i ga mari u. ²⁰ Ma i vana, ma i varvai vanavana aro Dekapolis ta go ra ngala na magit Iesu i ga pait ia tana; ma ra tarai par dia kakaian tana.

Natu i Iairo ma ra vavina i ga bili ra ngu na mal kai Iesu

(Mat 9:18-26; Luk 8:40-56)

²¹ Ba Iesu i tar bolo mulai ta ra mon ta ra papar maro, a ngala na kor na tarai dia tadav ia; ma i ki ra valian. ²² Ma tika na tena kukure pal na lotu, a iangina Iairo, i vut; ba i gire, i va timtimum pire ra kauna, ²³ ma i manga lul ia, i biti: Natugu, a vavina ik, i to na mat, iau aring u ba una vana ma una palagur ia ma ra ura limam upi na oton, ma na laun. ²⁴ Ma dir vana me, ma ra ngala na kor na tarai dia mur ia, ma dia kor bat ia. ²⁵ Ma tika na vavina i ga gapgap a vinun ma a ivu kilala, ²⁶ i ga kairane ra mangoro na kinadik ta ra mangoro

na tena valagar, ma i ga vapar vue nam parika i ga vung ia, ma pa i lagar ta ik, i kaina vanavana ka, ²⁷ ma ba i tar valongore mangoro na tinata ure Iesu, i vut mur ia livuan ta ra kor, ma i bili kana mal. ²⁸ Tago i nuk ia: Ba ina bili ka kana mal, ina lagar tana. ²⁹ Ma ra matana gap, i ga gagap tana, i ge muka, ma i kairane ta ra pakana ba kana minait i tar panie. ³⁰ Ma ba Iesu i nunure ta ra balana ba ra dekdekina i tar vana kariu, i tur tapuku livuan ta ra kor, ma i titir ba: Ia nam i tar bili kaugu mal? ³¹ Kana tarai na vartovo dia tatike tana: U gire go ra kor na tarai dia koakor piram, ma dave go u titir ba: Ia i bili iau? ³² Ma i gigira vurvurbit upi nina i pait ia. ³³ Ma ra vavina i burut, ma i dadadar, tago i nunure nam Iesu i pait ia tana; ma i tadav ia, i va timtimum pirana ma i ve ra dovotina parika. ³⁴ Ma i tatike tana: Natugu, kaum nurnur i tar valaun u; una vana ma ra malmal, ma una oton kakit kan kaum minait.

³⁵ Ba i tatata boko, ta umana dia pot maro ra kuba i ra tena kukure pal na lotu, dia biti dari: Natum i tar mat, dave u vabalaguan vake mule ra Tena Vartovo? ³⁶ Iesu pa i kapupi nam ra tinata, i biti tai ra tena kukure pal na lotu: Koko u burut, una nurnur uka. ³⁷ Pa i ongo pa ta tikai ba na mur ia, dital ika Petero, ma Iakobo ma Ioanes dir turana. ³⁸ Dia pot ta ra kuba i ra tena kukure pal na lotu ma i valongore ra ururung, a tinangi ma ra ngala na kunukula. ³⁹ Ba i tar ruk, i biti ta diat: Ta ra ava go ava urung ma ava tangtangi? A bul pa i ti mat, i va mat ika. ⁴⁰ Ma dia nongone ke. I tul vairop vue diat par, ma i agure tama i ra bul

ma nana, ma dital dital ga varait me; ma dia ruk tadav ra bul. ⁴¹ Ma i vatur ra lima i ra bul, i biti tana: Talita kumi! go ra kukurai nam ra tinata: Taigik, iau tatike tam, una tut. ⁴² Ma ra vavina ik i tut lulut ma i vanavana, tago i tar a vinun ma a ivut kana kilala, ma dia kakaian mat i tana. ⁴³ Ma i manga tigel diat ba koko ta tikai na nunure go; ma i vartuluai upi da tabar ia ma ta magit ba na en ia.

6

Di ga okole vue Iesu aro Nasaret (Mat 13:53-58; Luk 4:16-30)

¹ Ma i vana kan nam ra gunan, ma i vana ta kana gunan iat, ma kana tarai na vartovo dia mur ia. ² Ta ra Bung Sabat i tur pa ra vartovo ta ra pal na lotu, ma mangoro ba dia valongore, dia kaian tana, dia biti: Go ra tutana i nunure davatane go ra umana magit? A kabinana ava go dia ga tul tar ia tai go ra tutana? Ma dave ra umana dekdek na papalum dari i papait ia ma ra limana? ³ Vakir nina ra tena madaka ta ra davai vang, natu i Maria, ma pa dia turana vang ma Iakobo, ma Ioses ma Iudas ma Simon? Ma ra umana taina pa dia ki vang ati pire dat? Ma dia tabunua tana. ⁴ Iesu i biti ta diat: Di ruru ra propet, ma ta kana gunan iat pata, ma pire ra barniuruna pata, ma ta ra kubana bula pata. ⁵ Ma i mama pait ta dekdek na vakilang abara; ia kaka i vung ra limana tai ta umana minait, ma i valagar pa diat. ⁶ Ma i kaian tago pa dia nurnur.

A vartuluai kai Iesu pire ra vinun ma a ivu tarai na vartovo

(Mat 10:5-15; Luk 9:1-6)

Ma i vana vurvurbit, i varvartovo ta ra gunagunan.

⁷ Ma i oro pa ra vinun ma ra ivut tadav ia, ma i tulue diat a eevut; i tul tar ra varkurai ta diat ure ra lavur tabaran; ⁸ ma i tugal diat ba koko diat a kap ta magit ure kadia vinavana, ia kaka ra buka; koko ra gem, koko ra rat, koko ra mani ta kadia popopoi; ⁹ ba diat a vana ka ma ra palakau i diat; ma i biti: Koko ava ule tar ta ivu mal. ¹⁰ Ma i biti bula ta diat: Ba ava ruk tai ta pal, avat a kiki vatikai tana tuk ta ra bung ava vana kan nam ra gunan tana. ¹¹ Ba tika na gunan i okole vue avat, ba pa na valongore kavava tinata, ba ava vana kan nam ra gunan, avat a piar vue ra tobon kan ra vavai na kau i vavat, upi ra vakilang ure diat. ¹² Ma dia vana oai, dia varvarvai ba ra tarai diat a nukpuku. ¹³ Dia okole vue mangoro na tabaran, ma dia tap mangoro dia mait ma ra dangi, ma dia valagar diat.

Ioanes ra Tena Baptaiso i mat

(Mat 14:1-12; Luk 9:7-9)

¹⁴ Ma Erodes ra king i valongore go, tago ra iangina i po vanavana, ma i biti: Ioanes ra Tena Baptaiso i laun mulai kan ra minat, ma damana i pait go ra lavur dekdek na papalum tana. ¹⁵ Ta ra umana dia biti ba: Go Elias, ma ta ra umana bula dia biti ba: A propet, da tikai ta diat a umana propet. ¹⁶ Ba Erodes i valongore ure i biti ba: Go Ioanes, nina iau ga kutu vue ra uluna, i laun mulai. ¹⁷ Tago Erodes iat i ga vartuluai, ma di

ga kinim pa Ioanes, ma di ga vi ia ta ra pal na banubat ure Erodias, ra taulai kai turana Pilipo, tago i ga ben ia. ¹⁸ Tago Ioanes i ga biti tai Erodias ba: Pa i ko ba una ben ra taulai kai turam. ¹⁹ Ma Erodias i kankan tana, i mainge na doka, ma i mama pait ia, ²⁰ tago Erodias i ru Ioanes, tago i nunure ba ra tena takodo, ma ra tena gomgom, ma i balabalaure; ma ba i valavalongore i nunuk urur tana; ma i gugu upi na valongore Ioanes. ²¹ Ba i vut ra bo na bung, nam ba Erodias i pait ra lukara tana upi kana lavur luluai ma kana umana luluai na vinarubu, ma ra umana uvuviana Galilaia, upi diat a nuk pa ra bung di ga kava tana, ²² natu i Erodias, a vavina, i pot ma i malagene papa, i vagugu Erodias ma diat bula dia ki me ta ra nian; ma ra king i biti tai ra vavina: Una lul iau upi ra magit u mainge, ma ina tabar u me! ²³ Ma i vavalima tana dari: A magit par u lul iau upi ia, ina tabar u me, ma kan na vardada ma ra papar ta ra gunan ba iau varkurai tana. ²⁴ Ma i irop, i tir nana ba: Ava ina lul ia? Ma i biti tana: A lor i Ioanes ra Tena Baptaiso. ²⁵ I ruk lulut muka tadav ra king, ma i lul ia dari: Iau mainge ba go una tabar iau ma ra lor i Ioanes ra Tena Baptaiso tai ta la. ²⁶ Ma ra king i tabun muka ra balana tana, ma ure ke kana vavalima, ma ure ke diat dia ki me ta ra nian, pa i mainge ba na muie. ²⁷ Ma i tulue vuavue tika na tena vinarubu ta diat kana loko na monamono, ma i tul tar ia ba na kap. ra lorina; i irop, i kutu pa ra lorina ta ra pal na banubat, ²⁸ i kap ia ta ra la, ma i tul tar ia tai ra vavina, ma ra vavina i kap ia tadav nana. ²⁹ Ba kana tarai na vartovo dia valongore, dia vut dia

puak pa ra tomono, ma dia vung ia ta ra babang na minat.

Iesu i tabar ra ilima na arip na marmar na tarai ma ra gem

(Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Ioa 6:1-14)

³⁰ Ma ra umana apostolo dia vana varurung pire Iesu, dia ve ta ra lavur magit par dia ga pait ia, ma nam par dia ga vartovo me. ³¹ Ma i biti ta diat: Avat a mai, dat a vana irai ra pupui, avat a ngo papa. Tago mangoro dia poapot, ma pa dia langalanga upi diat a ian. ³² Ma dia bolo ma ra mon ura ta ra pakana pui irai. ³³ A tarai dia gire vue diat, ma mangoro dia nunure, ma dia vutvut guvai kan ra lavur pia na pal, ma dia pot lua ta diat. ³⁴ Ba i vana rikai i gire ra ngala na kor, ma i mari diat, tago dia vardada ma ra umana sip pa kadiat ta tena balabalaure; ma i tur pa ia pi na tovo diat ma mangoro na magit. ³⁵ Ba ra keake i ki ria, kana tarai na vartovo dia tadav ia, dia biti dari: Go a pui ka, ma ra keake i ki ria, ³⁶ una tulue diat ta ra gunagunan vurkikil ma ta ra umana pia na pal upi diat a kukul adiat ta magit. ³⁷ I tatike bali diat dari: Avat iat, avat a tabar diat. Dia biti tana: Avet a vana bar, avet a kul pa adiat ta magit ma ra ivu mar na denaria* laka? ³⁸ Ma i tir diat: Aivia gem ava vung ia? Avat a vana ma avat a gire. Ma ba dia tar matoto tana dia biti: A ilima, ma ra ivu en. ³⁹ Ma i vartuluai ba diat a ki togo par ta ra lubang na vura. ⁴⁰ Ma dia ki ngaina, ta umana a marmar ma ta ra umana a ililima na vinun. ⁴¹ Ma i vatur ra ilima na gem ma ra ivu

* **6:37:** A denaria ia ra vapuak kai tika na tena papalum ure tika na bung.

en, i tadarake ra bakut, i pite varpa, ma i tabik ra gem, ma i tul tar ia tai ra tarai na vartovo upi diat a vung ia pire diat; ma i tibe diat par ma ra ivu en. ⁴² Ma dia ian par ma dia maur. ⁴³ Ma dia vangan vabuka ra vinun ma a ivu rat ma ra tagigi na gem, ma ra en bula. ⁴⁴ A ilima na arip na marmar na tarai diat dia ga en ra umana gem.

Iesu i vana ta ra ul a tava kikir
(*Mat 14:22-33; Ioa 6:15-21*)

⁴⁵ Ma i vovo lolole pa kana tarai na vartovo, upi diat a koa ta ra mon ma upi diat a lua uro Betsaida, tai ta ra papar iat, ma ia iat i ki boko upi na tul vue ra tarai. ⁴⁶ Ba dia tar varbaiai, i tutua urama ra luana upi na araring. ⁴⁷ Ba i tar ravian tuna, a mon i vanavana ara iat ta ra tava kikir, ma i ki varkolono ra valian. ⁴⁸ Ba i gire ra vinalu i tup diat, tago i vuvu maro lua ta diat, i vana ta ra ul a tava kikir tadav diat ta ra ivat na pakana varkia na monamono ra marum, ma i mainge ba na pakit diat; ⁴⁹ ba dia gire i vanavana ta ra ul a tava kikir, dia biti ba ra ninana ka, ma dia kukukula; ⁵⁰ tago diat par dia gire, ma dia purpuruan tana. Ma i tata lulut pa diat, i biti ta diat: Avat a nurnur, iau kaka go, koko ava burut. ⁵¹ I koa ta diat ta ra mon, ma ra vuvu i ngo ko, ma dia kakaian muka tana; ⁵² tago pa dia ga matoto bulu ure ra umana gem, i ga leo ko ra bala i diat.

Iesu i valagar ra umana minait aro Genesaret
(*Mat 14:34-36*)

⁵³ Ba dia tar bolo dia pukai ta ra gunan Genesaret ma dia veve ra mon ra valian. ⁵⁴ Ba dia tar irop kan ra mon, a tarai dia nunure muka, ⁵⁵ ma

dia vila vurvurbit ta ra gunagunan, dia puak pa ra lavur minait ta kadia lavur vava, upi nam ra gunan dia valongore i ki tana. ⁵⁶ Ba i olo ta ra gunan ik, ba tai ta ngala na pia na pal, ba tai ta ra gunan, dia vung ra lavur minait ta ra umana tavul a bung, ma dia lul ia ba diat a bili ka kana ngu na mal; ma diat par dia bili ia, dia lagar tana.

7

A vartovo kai ra umana patuana (Mat 15:1-9)

¹ A umana Parisaio ma ta umana tena tutumu marama Ierusalem dia vana guvai tadav ia, ² ma dia tar gire ta umana ta kana tarai na vartovo dia iaian vakuku ma ra dur na lima i diat ba pa di ga puk diat. ³ Tago ra lavur Parisaio ma ra tarai Iudaia par pa dia ian, ona pa dia gi bulu value ra lima i diat, tago dia tatabai ta ra tinata kai ra lavur patuana; ⁴ ma ona dia pot maro ra tavul a bung, dia gumu lua, namur dia ian; ma mangoro na mangamangana bula dia papait vake, a dur la ma ra dur kabala ma ra dur la na palariam. ⁵ A umana Parisaio ma ra umana tena tutumu dia tir ia: Ta ra ava kaum tarai na vartovo pa dia murmur ra tinata kai ra lavur patuana; dia ian ika ma ra dur na lima i diat? ⁶ Ma i biti ta diat: A dovotina ra tinata lua kai Iesaia ure avat a umana tena vaongo, da di ga tumu ia dari:

“Go ra tarai dia ru iau ma ra ngie i diat
Ma ra bala i diat i vailik kan iau.

⁷ Dia vole kadia lotu tagu, dia vartovo ko ma ra vartuluai kai ra tarai.”

⁸ Ava vana kan ra vartuluai kai God ma ava nuknuk pa ra tinata kai ra tarai. ⁹ Ma i biti ta

diat: A dovotina muka ava piam ra vartuluai kai God upi avat a murmur ta kavava varvai. ¹⁰ Tago Moses i ga biti dari: Una ru tamam ma nam; go bula: Nina i tata kaina ure tamana ba nana na virua muka; ¹¹ ma avat ava biti: Ba ra tutana na biti tai tamana ba nana dari: Nam ba una vatur vake tagu i tar Korban, a kukuraina, ba di tar tabar God me, ¹² pa ava nur vue mule upi na pait ta magit ba na maravut tamana ba nana me; ¹³ damana kavava tinata ava varvartovo me, i pait vakuku pa ra tinata kai God, ma mangoro na magit dari ava papait ia.

*A umana magit nina dia vakaina ta tikai
(Mat 15:10-20)*

¹⁴ Ma i oro pa mule ra kor na tarai tadav ia, i biti ta diat: Avat par avat a valongore iau, ma avat a matoto; ¹⁵ a magit ba na ruk tai tikai pa na vakaina, a lavur magit i irop pa tai tikai i vakaina. [¹⁶ Nina ba ta talingana upi na valongor me, boina ba na valongore.] ¹⁷ Ba i tar ruk na pal kan ra kor na tarai, kana tarai na vartovo dia tir ia ure go ra tinata valavalar. ¹⁸ Ma i tatike ta diat: Avat bula, ava ti ngulngul dari vang? Pa ava nunure laka ba nam parika i ruk tai ta tikai pa i vakaina? ¹⁹ Tago pa i vana ta ra tulungeana, i vana ka ta ra balana ma i irop mulai ta ra niba. I tatike ra tinata dari upi na vaboina ra nian par. ²⁰ I biti bula: Nam i irop pa tai ta tikai, ia kaka i vakaina. ²¹ Tago a lavur dari dia irop kan ra bala i ra tarai: A lavur kaina ninunuk, a lavur ungaunga, a lavur nilong, a lavur vardodoko, ²² a lavur nipo, a lavur varbat, a lavur mangamangana kaina, a lavur vaongo, a lavur nunuk na varvol, ma ra kaina kiau na

mata, a varvul, a kolakolo, ma ra mangamangana lunga; ²³ go parika dia vuna ta ra bala i ra tarai, ma dia vakaina ra tarai.

A nurnur kai ra vavina
(*Mat 15:21-28*)

²⁴ Ma i tut, i vana kan nam ra gunan upi ra langun Tiro ma Sidon, ma i ruk tai tika na pal, ma pa i mainge ba ta tikai na nunure; ma di mama vapidik ia. ²⁵ Tika na vavina, a tabaran i ovai tai natuna ik, a vavina, i valongore ure, ma i vut lulut, ma i va timtibum pire ra kakene. ²⁶ Nam ra vavina a te Elas, ta ra vuna tarai Siropoiniki, i lul ia ba na okole vue ra tabaran kan natuna. ²⁷ Ma i biti tana: Da tabar vamaur pa ra umana bul lua, tago pa i ko ba da tak vue ra gem ai ra umana bul ma da vue tar ia tai ra umana pap. ²⁸ Ma i biti tana: A dovotina, Luluai, go bula ba ra umana pap ta ra vavai na vuvuvung na nian, dia iaian ra lavur tagigi na nian tai ra umana bul. ²⁹ I biti tana: Ure go kaum tinata, una vana, a tabaran i tar irop kan natum. ³⁰ Ma i talil ta ra kubana, ma i gire tadav ra bul, i diop ta ra vava ma ra tabaran i tar irop kan ia.

Iesu i valagar pa ra tutana i vaut ma i bombom

³¹ I vana mulai kan ra langun Tiro ma i vana alalu Sidon tadav ra tava kikir Galilaia, ma i vana gil ta ra langun Dekapolis. ³² Ma dia ben tikai i vaut tadav ia, ma tika na magit i tur bat ra nilaina. ma dia lul ia ba na vung ra limana tana. ³³ Ma i ben vaire pa ia kan ra kor na tarai ma i valonge ra kaka na limana ta ra talingana, ma i gagami ma i bili ra kameana me. ³⁴ Ma i tadarake ra

bakut ma i mamadang, ma i biti tana: Epata, a kukuraina ba: Una tapapa. ³⁵ Ma ra talingana i kapa, ma nam i vivi ra karameana i tapala, ma i tata mamal. ³⁶ Ma i tigel diat ba koko diat a ve ta tikai tana; ia kaka ba i manga tigel diat, dia manga varvarvai ka tana. ³⁷ Dia kakaian kakit i tana, dia biti dari: I pait mal ra lavur magit parika, i mal ra umana vaut upi diat a valongor, ma ra umana bombom upi diat a tata.

8

Iesu i tabar ra ivat na arip na marmar na tarai ma ra gem

(Mat 15:32-39)

¹ Ta nam ra e, ba ra tarai dia kor mat, ma pa ta magit upi diat a en ia, i oro pa kana tarai na vartovo, ma i tatike ta diat: ² Iau mari go ra tarai, tago dia tar ki pa ra utul a bung piragu, ma pa adiat ta magit; ³ ma ba ina tulue diat ta ra kubakuba i diat ma ra mulmulum, diat a matmat vanavana nangananga; tago ta umana dia tar vana uti maro vailik. ⁴ Kana tarai na vartovo dia tatike tana: Mamave ra gem ati ra pui ba da tabar vamaur pa go ra tarai me? ⁵ I tir diat: Aivia ra gem ava vung ia? Dia biti ba: A lavurua. ⁶ Ma i vartuluai ba ra kor na tarai diat a ki ra pia; ma i vatur ra lavurua na gem, i pite varpa tana, i tabik ia, ma i tul tar ia tai kana tarai na vartovo upi diat a tabar diat me; ma dia vung kapi ia pire ra kor na tarai. ⁷ Dia kap ra paupau en ik bula, ma i lotu pa tana, ma i tul tar ia upi da tabar bula diat me. ⁸ Dia ian ma dia maur, ma dia vangan lavurua na rat ma ra tagigi na gem dia tar en valili ia. ⁹ A ivat

na arip na marmar diat, ma i tul vue diat. ¹⁰ Ma diat ma kana tarai na vartoyo dia koa lulut ta ra mon, ma dia vana ta ra langlangun Dalmanuta.

A umana Parisaio dia lul Iesu upi na pait ta vakilang

(Mat 16:1-4)

¹¹ A umana Parisaio dia vana rikai ma dia vartir me, dia mainge ba na pait ta vakilang marama ra bala na bakut, dia valavalar ia ka. ¹² I mamadang muka ta ra tulungeana, ma i biti dari: Go ra taun tarai i anan upi ra vakilang dave? A dovot go iau tatike ta vavat: Pa da ve tar ta vakilang ta go ra taun tarai. ¹³ Ma i vana kan diat, i koa mulai ta ra mon, ma vana tai ta ra papar.

Ra leven kai ra umana Parisaio ma kai Erodes

(Mat 16:5-12)

¹⁴ Dia ga valubane ra gem, pa dia kap ta na; a kopono ko dia kap ia ta ra mon. ¹⁵ Ma i vaale diat dari: Avat a nuk pa ia, ma avat a balaure avat ta ra leven kai ra lavur Parisaio, ma ra leven bula kai Erodes. ¹⁶ Ma dia biti vargil dari: Tago pa ada ta gem. ¹⁷ Iesu i nunure, ma i tatike ta diat: Dave ava nuknuk dari tago pa avava ta gem? Pa ava matoto boko? Dave i leo ra bala i vavat? ¹⁸ A kiau na mata i vavat nam, ma pa ava gigigira me? Ma ra talinga i vavat nam ma pa ava valongor me? Ma pa ava nuk pa mule? ¹⁹ Ba iau ga tabik ra ilima na gem tai ra ilima na arip na marmar na tarai, aivia ra rat ava ga vangan vabuka pa ia ma ra tagigina? Dia biti tana ba: A vinun ma a ivut. ²⁰ Ma ba ra lavurua tai ra ivat na arip na marmar, aivia ra rat ava ga vangan vabuka pa ia ma ra

tagigina? Di biti tana ba: A lavurua. ²¹ Ma i biti ta diat: Dave, pa ava ti matoto boko?

Iesu i vanana pa ra pula aro Betsaida

²² Ma dia pot Betsaida, ma di ben ra pula tadav ia, ma dia lul ia ba na bili ia. ²³ Ma i vatur ra lima i ra pula ma i ben ia kan ra pia na pal; ba i tar gami ra matana, i vung ra ura limana tana, ma i tir ia: U gire ta magit vang? ²⁴ Ma i idok, ma i biti: Iau gire ra tarai, iau gire diat da ra umana davai dia vanavana. ²⁵ Ma i vung mule ra ura limana ta ra matana; ma i bobabobo ma i mata lagar ra matana mulai, ma i gire bulu ra lavur magit. ²⁶ Ma i tulue ta ra kubana, i biti: Koko una olo ta ra pia na pal.

*Petero i tata kapa ure Iesu
(Mat 16:13-20; Luk 9:18-21)*

²⁷ Iesu ma kana tarai na vartovo dia vana ta ra lavur pia na pal Kaisaria Pilipo, ma i tir kana tarai na vartovo na.nga dari: A tarai dia biti ba iau to ia? ²⁸ Dia biti ba: Ioanes, ra Tena Baptaiso, ma ta ra umana ba Elias; ma ta ra umana bula ba tikai ta diat a umana. propet. ²⁹ Ma i tir diat: Ma avat, ava biti ba iau to ia? Petero i biti tana: U ra Kristo. ³⁰ Ma i tugal diat ba koko dia varve ta tikai tana.

*Iesu i varvai ure ra varvakadik ma kana minat
(Mat 16:21-28; Luk 9:22-27)*

³¹ I tur pa ra varvai ta diat dari ba: Da vakadik Natu i ra tutana ma ta mangoro na mangaman-gana, ma ra lavur patuana ma ra lavur tena tinabar ngalangala, ma ra lavur tena tutumu diat a pue vue, ma da doka, ma ba i par ta utul a bung na laun mulai. ³² I tatike vakapa go ra tinata. Ma

Petero i vatur ia. ma i pit vataavuna pa ia. ³³ Ma i tur tapuku, i bobobe ra tarai na vartovo, ma i pit Petero dari: Satan, una vana ra murugu, tago pa u nuk pa ra lavur mangamangana kai God, u nuk pa ka ra lavur mangamangana kai ra tarai.

³⁴ Ma i oro pa ra kor na tarai, ma kana tarai na vartovo bula, ma i biti ta diat: Ba tikai i mainge na murmur iau, na nuk vue ia iat mulai, na puak pa kana bolo ma na murmur iau me. ³⁵ Tago ba tikai i vavaale bat kana nilaun na virua; ma nina ba pa i nuk pa kana nilaun ure iau, ma ure ra bo na varvai bula, na laun muka. ³⁶ Tago na topa ra ava ba tikai na kale pa ra rakarakan a gunagunan parika, ma na vole vue ra tulungeana tana? ³⁷ Tago tikai na kul kia ra tulungeana ma ra ava? ³⁸ Ba tikai i vavirvir ure iau ma ure kaugu lavur tinata pire go ra taun tarai na vaongo ma ra taun tarai na varpam, Natu i ra tutana ba i pot ma kana umana angelo ma ra minamar kai Tamana, na vavirvir vue bula.

9

¹ Ma i biti ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat ba: Ta umana ta diat dia turtur ati, pa diat a mat tuk ta ra bung ba diat a gire ra varkurai kai God i pot ma ra dekdek.

Iria ra paka i Iesu

(Mat 17:1-13; Luk 9:28-36)

² Ba i tar par laptikai na bung, Iesu i ting pa Petero ma Iakobo ma Ioanes ma i agure vaire pa dital urama ra luana i manga tuluai; ma i ria ra pakana ta ra mata i dital; ³ ma kana lavur

mal dia bagabagele, dia pua mat, ma pa ta tena vagomgom mal ra pia na pait vapua pa ia dari. ⁴ Elias dir ma Moses dir tur pa pire diat. ma dital tata ma Iesu. ⁵ Petero i biti tai Iesu: Tena Vartovo, i boina upi dat a ki ati, dat a pait ta utul a pal na turturup, tikai kaum, tikai kai Moses, ma tikai kai Elias. ⁶ Ma pa i nunure ba ava na tatike, tago dital burut na kaia. ⁷ Ma tika na bakut i vana rikai ma i vamalur taun diat. ma ra nilai tikai ta ra bakut i biti dari: Go Natugu, a bul na vakak; avat a valongore. ⁸ Ba dital gigira vurvurbit, pa dital gire mule ta tikai, Iesu ka i ki pire dital.

⁹ Ba dia vanavana ba ta ra luana, Iesu i tugal dital ba koko dital a ve ta tikai ta go ra lavur magit dital tar gire tuk ta nam ra bung ba Natu i ra tutana na laun mulai kan ra minat. ¹⁰ Ma dital mur go ra tinata ma dital tir vargilliane dital, ba ava ra kukurai ra nilaun mulai kan ra minat. ¹¹ Ma dital tir ia dari: Dave ra lavur tena tutumu dia biti ba Elias na vut lua? ¹² Ma i tatike ta dital: A dovotina ba Elias na vut lua ma na vamule pa ra lavur magit par; ma dave laka di ga tumu ia ure Natu i ra tutana ba da vakadik ia ma ta mangoro na mangamangana, ma da pait vakuku ia tana? ¹³ Ma go iau ve avat ba Elias i ga tar vut, ma dia ga pait ia tana nam parika dia ga mainge, da nam di ga tumu ia ure.

*Iesu i vairop ra tabaran kan ra bul tutana
(Mat 17:14-21; Luk 9:37-43a)*

¹⁴ Ba dia tadav ra tarai na vartovo, dia gire tadav ra kor na tarai bula dia tur kikil diat, ma dia vartir ma ra umana tena tutumu. ¹⁵ Ba ra kor na tarai par dia gire dia kaian muka tana, ma

dia vutvut tadav ia, ma dia vage pa ia. ¹⁶ Ma i tir diat: Ava go ava vartir tana? ¹⁷ Ma tikai ta diat ra tarai i biti tana: Tena Vartovo, iau ga ben natugu, a tutana, up u; a tabaran i bombom i ovai tana; ¹⁸ ma ba i ub ia, i vue tar ia ra pia, ma i buabuai ra ngiene, ma i vangvangi ra pal a ngiene ma i palaur bula tana, ma iau ga biti tai kaum tarai na vartovo ba diat a okole vue ma pa i tale diat. ¹⁹ Ma i tatike bali diat dari: Avat a taun tarai pa ava nurnur, aivia ra kilakilala ina ki pire vavat? Aivia ra kilakilala ina ungunng pa avat? Da ben ia piragu. ²⁰ Ma dia ben ia pirana, ina ba i gire a tabaran i ubu vapurpuruan ia muka, i bura ra pia i tapukpuku, ma i buabuai ra ngiene. ²¹ Ma i tir tamana dari ba: Papa vingaia go i ubub ia? Ma i biti: Papa amana ba i ga bul boko. ²² Ma mangoro na bung i vue tar ia ta ra iap ma ta ra tava bula upi na doka; ba una pait valar pa ta magit i tana, una mari amir ma una maravut amir. ²³ Iesu i biti tana: U iat; da pait ra lavur magit parika tai nina i nurnur. ²⁴ Ma tama i ra bul i tangi lulut, ma i biti: Ioi, iau nurnur; una maravut ra niiba tagu upi ra nurnur. ²⁵ Ba Iesu i gire ba ra ngala na tarai dia vutvut varurung, i tugal vue ra tabaran, i biti tana: U a tabaran, u bombom ma u vaut, iau vartuluai ba una irop kan ia, ma koko u ovai mulai tana. ²⁶ Ba i tar kukula pa, ma ba i tar ubu vapurpuruan pa ia, i irop muka; ma ra bul i da ra minat; ma mangoro dia biti ba i tar Mat. ²⁷ Ma Iesu i vatur ra limana, ma i vatur pa ia; ma i tut. ²⁸ Ba dia ruk na pal, kana tarai na vartovo dia tir ive dari: Dave avet, ave mama okole vue? ²⁹ I biti ta diat: Pa ta magit a mangamangana dari na irop

tana, ia kaka ta ra niaring.

*Iesu i varvai mulai ure kana minat
(Mat 17:22-23; Luk 9:43-45)*

³⁰ Ma dia vana kan nam ra gunan, dia vana alalu Galilaia, ma pa i mainge ta tikai na nunure.

³¹ Tago i tovo tovo kana tarai na vartovo dari: Da tul tar Natu i ra tutana ta ra lima i ra tarai, ma diat a doka; ma ba di tar doka, na laun mulai ba i par ta utul a bung. ³² Ma pa dia nunure go ra tinata, ma dia burut upi diat a tir ia.

*To ia i ngala ta diat?
(Mat 18:1-5; Luk 9:46-48)*

³³ Ma dia pot Kapernaum; ba dia ki na pal, i tir diat ba: Ava nam ava ga vartoto tana na nga?

³⁴ Ma dia ki mut uka, tago dia vartoto na nga ba to ia ta diat i ngala. ³⁵ Ma i ki ma i oro pa ra vinun ma a ivut, ma i biti ta diat: Ba tikai i mainge pi na lua na murmur uka, na tultul pire vavat parika.

³⁶ Ma i vatur ra bul ik, ma i vaki ia livuan ta diat, ma i puak pa mule, ma i biti ta diat: ³⁷ Ba tikai i onge ta bul ik dari ta ra iangigu, i onge iau bula; ma ba tikai i onge iau, pa i onge ke iau, i onge nina iat, i ga tulue iau uti.

*Nina ba pa i tur bat dat, i maravut uka dat
(Luk 9:49-50)*

³⁸ Ioanes i tatike tana: Tena Vartovo, ave ga gire tadav tikai i okokole vue ra umana tabaran ma ra iangim, ma ave ga tigel ia, tago pa i murmur dat.

³⁹ Iesu i biti: Koko da tigel ia, tago pa ta na pait ra dekdek na magit ta ra iangigu, ma na vatang ta kaina tinata ure iau lulut. ⁴⁰ Tago nina ba pa i tur bat dat, i maravut uka dat. ⁴¹ Ma nina i tabar avat

ma ra la na tava na nimomo, tago avat kai Kristo, a dovot go iau tatike ta vavat, pa na iba upi kana vapuak.

*A varilam upi ra varpiam
(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)*

⁴² Ma nina i varara ta tikai ta go ra umana ikikilik dia nurnur tagu, gala na boina ba di kun tar ra ngala na vat na niudu ta ra inoana, ma da vue vadudu ia na ta. ⁴³ Ba tika na limam i varara u, una kutu vue; i boina una olo ta ra nilaun a tomo, ma koko da vue u ma ra ivu limam par ura geena* ta ra iap ba pa da pun ia. ⁴⁴ [Kadia kalolo pa na mat i tana, ma pa ta na pun ra iap tana.] ⁴⁵ Ba tika na kakim i varara u, una kutu vue, i boina una olo ta ra nilaun a tomo, ma koko da vue u ma ra ivu kakim par ura geena. ⁴⁶ [Kadia kalolo pa na mat i tana, ma pa ta na pun ra iap tana.] ⁴⁷ Ba tika na kiau na matam i varara u, una luak vue; i boina una olo ta ra varkurai kai God ma ra kopono kiau na matam, ma koko da vue u ma ra ivu kiau na matam par ura geena. ⁴⁸ “Kadia kalolo pa na mat i tana, ma pa ta na pun ra iap tana.” ⁴⁹ Tago da vamapak ra tarai par tikitikai ma ra iap. ⁵⁰ A solt i boina; ma ba ra mapakina i panie, da vamapak davatane mule? Boina ba ra solt na ki ta vavat, ma avat a ki na malmal vargil.

* **9:43:** Geena, ia ra ngala na tavul a puputa, maravai Ierusalem, ma ra iap i ga ioaio vatikai tana. A tarai Iudaia dia ga valarue ra ruarua na tulungen me.

10

*Iesu i biti ba koko ta tikai na kutu varbean
(Mat 19:1-12; Luk 16:18)*

¹ Ma i tut ma i vana ta ra langun Iudaia ma ta ra papar Iordan maro; ma ra tarai dia kor mulai tadav ia; ma i tovo mule diat da kana mangamangana iat. ² A umana Parisaio dia tadav ia, ma dia tir ia: I takodo bar ba ta tutana na vung vue kana vavina? Dia valar ia ka. ³ Ma i tir diat: Ava ra varkurai Moses i ga tul tar ia ta vavat? ⁴ Ma dia biti, Moses i nur tar ia ba da tumu ra buk na pala varbean, upi da vungue. ⁵ Iesu i biti ta diat: I ga tumu go ra vartuluai, tago i leo ra bala i vavat. ⁶ Ma papa amana ra turpaina vavaki, i ga vaki dir upi a tutana ma upi a vavina. ⁷ Kari a tutana na vana kan tamana ma nana, ma na ki tukum pire kana vavina; ⁸ ma dir par, dir tikai ka upi koko dir a ivut mulai, dir tikai ka. ⁹ Nam ba God i kubu guve, galiaka ta tutana na pala ia. ¹⁰ Kana tarai na vartovo dia tir mule na pal ta go ra magit. ¹¹ Ma i tatike ta diat: Ba tikai i vungue kana vavina, ma i taule ta ra tikai, dir po muka; ¹² ba ra vavina i vungue kana tutana, ma dir taulai ma ta ra tikai, ia bula i po muka.

*Iesu i vadoane ra umana bul ikilik
(Mat 19:13-15; Luk 18:15-17)*

¹³ Dia kap ra umana bul ikilik tadav ia upi na bili diat, ma ra tarai na vartovo dia tigel diat. ¹⁴ Ba Iesu i gire, i kankan ma i biti ta diat: Avat a nur vue ra umana bul ikilik upi diat a tadav iau; koko ava tigel bat diat, tago kadiat dia dari ra varkurai kai God. ¹⁵ A dovot go iau tatike ta vavat ba: Nina

ba pa i kapupi ra varkurai kai God da ra bul ikilik pa na olo muka tana. ¹⁶ Ma i puak pa diat, ma i tata vadoane diat, ma i palagur diat ma ra ura limana.

Ra uviana na tutana
(*Mat 19:16-30; Luk 18:18-30*)

¹⁷ Ba i vanavana mulai na nga, tikai i vutvut tadav ia, i va timtibum pirana, ma i tir ia dari: Bo na Tena Vartovo, ava ina pait ia upi kaugu ra nilaun tukum? ¹⁸ Iesu i biti tana: Dave u vatang iau ba iau boina? Pa ta i boina, ia kaka God. ¹⁹ U nunure ra lavur vartuluai: Koko u vardodoko; Koko u po; Koko u long; Koko u varvai vavaongo; Koko u vatatanur ta magit kai ta tikai; Una ru tamam ma nam. ²⁰ Ma i tatike tana: Tena Vartovo, go parika iau ga toratorom tana papa amana ba iau ga bul. ²¹ Iesu i giragire ma i mari ia, ma i biti tana: A kopono magit boko u iba upi ia; una vana, una ivure kaum parika, ma una tabar ra umana luveana me, ma kaum boko ra bo na vuvuvung ra bala na bakut, ma una mai, una mur iau. ²² Ba i valongore go, i mata bibian, ma i tabun mat ra balana tana, tago i manga muka kana tabarikik.

²³ Iesu i gigira vurvurbit, ma i tatike ta kana tarai na vartovo dari: I papait na dekdek tuna pire diat dia uviana upi diat a olo ta ra varkurai kai God. ²⁴ Ma ra tarai na vartovo dia kaian ta go kana tinata. Iesu i tatike mule ta diat dari: A umana natugu, i dekdek tuna pire diat dia nurnur ta ra tabarikik upi diat a olo ta ra varkurai kai God. ²⁵ A niolo kai ra uviana ta ra varkurai kai God i manga dekdek ta dir ma ra nidolo kai ra kamel ta ra mata na ingingit. ²⁶ Ma dia kakaian

mat, ma dia tatike tana: Ba damana, ia vang da valaun ia? ²⁷ Iesu i bobobe diat ma i biti: A tarai pa dia pait valar pa ia, ia kaka God, tago God i pait valar pa ra lavur magit parika. ²⁸ Petero i tatike tana dari: Ave ga vana kan ra lavur magit parika, ma ave murmur u. ²⁹ Iesu i biti: A dovot go iau tatike ta vavat: Ba tikai i ga vana kan ta pal, ba kan ra umana turana, ba ra umana taina, ba nana, ba tamana, ba ra umana natuna, ba kan kana gunan upi iau, ba upi ra bo na varvai, ³⁰ ta go ra nilaun da tul tar ra mar na pal tana ma ra mar na turana, ma ra mar na taina, ma ra mar na nana, ma ra mar na natuna, ma ra mar na gunan, ma ra kinadik bula, ma ra nilaun tukum namur. ³¹ Ma mangoro dia lua, diat a kabila murmur, ma diat dia murmur, diat a kabila lua.

*Ra vautuluna tinata kai Iesu ure kana minat
(Mat 20:17-19; Luk 18:31-34)*

³² Dia vanavana boko na nga urama Ierusalem, ma Iesu i lualua ta diat, ma dia kakaian, ma diat dia murmur dia burut. Ma i ben vaire pa mule ra vinun ma a ivut, ma i ve diat ta ra lavur magit ba na tup ia boko, dari: ³³ Go da vana urama Ierusalem, ma da tul tar Natu i ra tutana ta diat a umana tena tinabar ngalangala ma ra umana tena tutumu; ma diat a kure tar ia upi na virua, ma diat a tul tar ia tai ra umana Tematana; ³⁴ ma diat a kulume, ma diat a gami ia, ma diat a virit ia, ma diat a doka, ma ona na par ta utul a bung na laun mulai.

*A nilul kai Iakobo dir ma Ioanes
(Mat 20:20-28)*

³⁵ Iakobo ma Ioanes, a ura natu i Sebedaio, dir tadav ia, dir biti tana dari: Tena Vartovo, amir mainge ba una pait tar ia ta mimir nina ra magit ba amir a lul upi ia. ³⁶ Ma i tir dir ba: Ava amur mainge ba ina pait ia ta mumur? ³⁷ Dir biti tana: Una tul tar amir ba amir a ki piram ta kaum minamar, tikai ta ra limam tuna, ma ta ra tikai ta ra mairam. ³⁸ Iesu i biti ta dir: Pa amur nunure ra magit go amur lul ia. Dave, na tale amur upi amur a momo ta ra la ba ina momo tana, ba da baptaiso amur vang ma ra baptaiso ba da baptaiso iau me? ³⁹ Ma dir biti tana: Maia. Iesu i tatike ta dir: Ioi, a la ina momo tana, amur bula amur a momo boko tana; ma ra baptaiso di baptaiso iau tana, da baptaiso amur bula tana; ⁴⁰ ia kaka ra kini ta ra limagu tuna, ba ta ra mairagu, vakir kaugu upi ina tul tar ia; kadiat iat di ga vaninare upi diat.* ⁴¹ Ba ra vinun dia valongore, dia kankan ure Iakobo ma Ioanes. ⁴² Ma Iesu i oro pa diat pirana, ma i tatike ta diat: Ava nunure ba diat di vatang diat tena varkurai ta diat ra lavur vuna tarai, dia manga papait na luluai ta diat, ma kadia umana ngalangala dia kure vamat diat. ⁴³ Ma pa i damana pire vavat; nina i mainge na ngala ta vavat, na tultul uka pire vavat, ⁴⁴ ma nina i mainge na lualua ta vavat, na vilavilau pire vavat parika. ⁴⁵ Tago Natu i ra tutana pa i ga pot upi da toratorom tana, i ga pot upi ia iat na toratorom ma upi na tul tar kana nilaun upi ra varkul ure ta mangoro.

*Iesu i vanana pa Batimaio
(Mat 20:29-34; Luk 18:35-43)*

⁴⁶ Ma diat pot aro Ieriko; ma ba diat ma kana tarai na vartovo ma ra kor na tarai bula, dia vana-vana oai maro Ieriko, natu i Timaio, a iangina Batimaio, a tena nilul i pula, i kiki ra papar a nga. ⁴⁷ Ba i valongore ba go Iesu ra te Nasaret, i oraoro, i biti dari: Iesu, u natu i David, una mari iau. ⁴⁸ Ma mangoro dia tigel ia ba na ki mut uka; ma i manga oraoro ko: U natu i David una mari iau. ⁴⁹ Iesu i tur uka, ma i biti: Avat a oro pa ia. Ma dia oro pa ra pula, dia biti tana: Una gugu, una tut, i oro pa u. ⁵⁰ Ma i vue kana olovoi, ma i pil, ma i tadav Iesu. ⁵¹ Ma Iesu i tir ia: Ava u mainge ba ina pait ia tam? A pula i tatike tana: Luluai, ba ina nana mulai. ⁵² Iesu i biti tana: Una vana ka, kaum nurnur i tar valaun u. Ma i nana vuavuai mulai, ma i mur ia na nga.

11

Iesu i olo Ierusalem

(Mat 21:1-11; Luk 19:28-40; Ioa 12:12-19)

¹ Ba dia maravai Ierusalem ma Betpage ma Betania, pire ra luana na Oliva, i tulue ra ivut ta kana tarai na vartovo, ² ma i tatike ta dir: Amur a vana ta ra pia na pal nam lua ta murmur, ma ba amur a olo tana, amur a tadav ta nat na as di tar veva, ma pa ta i ga ki boko tana, amur a pala ia, ma amur a ben ia uti. ³ Ba tikai i tir amur ba: Dave amur pait go? amur a biti: Beaka a Luluai i mainge; ma na tul vuavue tar ia uti mulai. ⁴ Ma dir vana, dir tadav ra nat na as, di ga veva na nga pire ra banbanu; ma dir pala ia. ⁵ Ta umana ta diat dia turtur abara dia tir dir dari: Ava go amur pait ia, tago amur pala ra nat na as? ⁶ Dir ve diat

ta nam ra tinata Iesu i ga tatike; ma dia nur vue dital me. ⁷ Dir ben ra nat na as tadav Iesu, ma dia pale kadia umana mal tana, ma i ki tana. ⁸ Ma mangoro dia pale kadia umana mal na nga, ma ta ra umana dia mut ra umana tura davai na pui ma dia vuavue na nga. ⁹ Ma diat dia lua, ma diat dia murmur dia oraoro dari: Osana! Da pite pa go i ti vut ta ra iang i ra Luluai! ¹⁰ Da pite pa go ra varkurai i vut, a varkurai kai tama i dat David! Osana urama muka!

¹¹ Ma i olo Ierusalem ma i ruk na pal na vartabar, ma ba i tar gire pa ra lavur magit par, diat ma ra vinun ma ra ivut dia vana Betania, tago i ravian tuna.

*Iesu i tata ure ra lovo
(Mat 21:18-19)*

¹² Ma ta ra bung i mur, ba dia tar vana maro Betania, i mulmulum. ¹³ Ma i gire ra lovo maro vailik, i mapmapina, ma i vana upi na tikan upi ta magit i tana; ba i tadav ia, i gire ra mapmapina ka, tago pata boko ra e na lovo. ¹⁴ Ma i tatike tana: Papa gori ma vatikai namur pa ta na en mule ra vuaim. Ma kana tarai na vartovo dia valongore.

*Iesu i olo ra pal na vartabar
(Mat 21:12-17; Luk 19:45-48; Ioa 2:13-22)*

¹⁵ Dia pot Ierusalem, ma i ruk ta ra pal na vartabar, i okole vue diat dia ivura, ma diat bula dia kukul ta ra pal na vartabar, ma i vue pukue ra lavur vuvuvung kai ra lavur tena piapie mani, ma ra lavur kiki kadiat dia ivivure ra umana uka; ¹⁶ ma pa i mulote tar ta tikai ba na vana alalu ma ra la ta ra pal na vartabar. ¹⁷ Ma i vartovo, i biti ta diat: Pa di ga tumu ia dari: Da vatang kaugu pal

ba a pal na niaring ure ra lavur vuna tarai parika? Ma ava tar pait pukue upi ra babang kai ra umana tena nilong. ¹⁸ A umana tena tinabar ngalangala, ma ra umana tena tutumu bula dia valongore, ma dia nununuk ba diat a doko davatane bar; tago dia burut i tana, tago a tarai par dia kakaian ta kana vartovo.

¹⁹ Ta ra ravian a bungbung parika i vana oai kan ra pia na pal.

*A vartovo ta ra lovo
(Mat 21:20-22)*

²⁰ Ba dia bolo ra malana, dia gire ra lovo i tar maranga papa mara ra okokorina. ²¹ Petero i nuk pa ia, ma i biti tana: Tena Vartovo, una gire ra lovo nam u ga bor ia, i tar maranga muka. ²² Ma Iesu i tatike bali diat dari: Avat a nurnur tai God. ²³ A dovot go iau tatike ta vavat: Ba tikai na tatike tai go ra luana: Una tarubat, ma una bura ba ura na ta, ma pa i nuknuk lalar mulai ta ra balana, i nurnur uka ba da pait muka nam i tar tatike, da pait ia ka. ²⁴ Ma go iau tatike ta vavat: A magit parika ava lulul upi ia ta ra niaring, avat a nurnur uka ba ava tar vatur vake, ma avat a vatur vake muka. ²⁵ Ma ona ava tur na niaring, ma ava nuk pa ta magit tikai i ga pait varara ta vavat, avat a nuk vakakit vue, upi Tama i vavat arama ra bala na bakut na nuk vakakit vue kavava lavur nirara bula. [²⁶ Ma ona pa ava nuk vakakit vue ra lavur varpam kai ra umana enana, Tama i vavat arama ra bala na bakut pa na nuk vakakit vue bula kavava lavur varpam.]

*Ra tinir ure ra varkurai kai Iesu
(Mat 21:23-27; Luk 20:1-8)*

²⁷ Ma dia vut mulai Ierusalem, ba i vanavana ta ra pal na vartabar, a umana tena tinabar ngalangala, ma ra umana tena tutumu, ma ra umana patuana dia tadav ia; ²⁸ ma dia biti tana: U pait go ra lavur magit ta ra varkurai ava? Ba to ia i ga tul tar go ra varkurai tam upi una pait go ra lavur magit? ²⁹ Iesu i biti ta diat: Iau bula ina tir avat ma go ra kopono tinir, ma ba ava bali ia, iau bula ina varve avat ta ra varkurai iau papait go ra lavur magit i tana. ³⁰ Mamave ra baptaiso kai Ioanes? Marama ra bala na bakut ba tai ta tarai? Avat a ve iau. ³¹ Ma dia tata ivai pa dari: Ona dat a biti ba: Marama ra bala na bakut, na biti ta dat: Ta ra ava pa ava ga nurnur tana? ³² Ba dat a biti ba: Tai ra tarai; — dia burutue ra tarai, tago diat par dia kapupi Ioanes ba ia ra propet. ³³ Ma dia tatike bali Iesu ba: Pa ave nunure. Ma Iesu i biti ta diat dari: Iau bula pa ina varve avat ta ra varkurai iau papait go ra lavur magit i tana.

12

A tinata valavalar ure ra umana tena papalum ta ra uma na vain

(Mat 21:33-46; Luk 20:9-19)

¹ Ma i tovo diat ma ra tinata valavalar: A tutana i ga vaume ra uma na vain, ma i ga liplip bat ia, ma i ga kal ra tung na vain tana, ma i ga pait ra pal na minakila tana, ma i tul tar ia tai ta umana tarai na vinauma, ma i vana tai ta ra gunan. ² Ta ra e na vunuai i tulue ra tultul tadav ra tarai na vinauma upi ta umana vuai ra uma. ³ Ma dia vatur ia, dia kita ia ka, ma dia tul vue tuna ka. ⁴ Ma i tulue mule ta ra tultul tadav diat; ma dia ubu vakinkin ra uluna, ma dia vakaina. ⁵ Ma i tulue ta ra tikai;

ma dia doka; ma i tulue ra mangoro; dia kita ta ra umana, ma dia doko ta ra umana. ⁶ Ma tikai boko pirana, natuna, a bul na vakak, ma i tulue nam bula tadav diat, i biti: Diat a ru natugu. ⁷ Nam ra tarai na vinauma dia tata ivai pa dari: Go ra bul mur tana; uti, dat a doka, upi kadat ika ra tabarikik. ⁸ Ma dia vatur ia, dia doka, ma dia al vaire vue kan ra uma. ⁹ Ava ra luluai kana nam ra uma na pait ia? Na pot ma na doko vue ra tarai na vinauma, ma na tul tar ra uma ta ra umana enana. ¹⁰ Pa ava ga luk laka ra Buk Tabu dari:

“Nam ra vat ba ra umana tena pait pal dia tar pilak vue,

Nam uka di tar pait ra ul a ngu na pal me:

¹¹ Go tai ra Luluai ma ra mata i dat i manamanane muka.”

¹² Ma dia mainge diat a kinim ia, ma dia burut uka ta ra kor na tarai; tago dia nunure ba i tar tatike go ra tinata valavalar ure ke diat; ma dia tut kan ia, ma dia vana ka.

*A tinir ure ra totokom
(Mat 22:15-22; Luk 20:20-26)*

¹³ Dia tulue ta ra umana Parisaio, ma ta ra umana talai Erodes tadav ia upi diat a vagu pa ia ma ra tinata. ¹⁴ Ba dia vut, dia tatike tana: Tena Vartovo, ave nunure ba u a dovot, ma pa u nuk pa ta tikai, tago a tarai dia varogop par piram, u vateten tar ra nga kai God ma ra dovotina. Dave, i takodo ba da tar ra totokom tai ra Kaisar ba pata? ¹⁵ Avet a tar ia laka, ba koko avet a tar ia? Ma i nunure kadia vaongo, ma i tir diat: Dave go ava valar iau? Uti tika na denaria, ina gire. ¹⁶ Ma dia kap tar ia. I tir diat: A malalar i to ia go tana? Ma

kai ia go ra tutumu bula tana? Ma dia biti tana ba: Kai ra Kaisar. ¹⁷ Iesu i biti ta diat: Avat a tul tar tai ra Kaisar a magit par kai ra Kaisar; ma avat a tul tar tai God bula ra magit par kai God. Ma dia kakaian muka tana.

*A tinir ure ra tinut mulai kan ra minat
(Mat 22:23-33; Luk 20:27-40)*

¹⁸ Ma ta ra umana Sadukaio, nina diat dia pue ra nilaun mulai, dia tadav ia, ma dia tir ia: ¹⁹ Tena Vartovo, Moses i ga tumu tar ia ta vevet dari: Ba ra tutana i mat kan kana taulai, ma pa ta natuna, turana na ben kana vavina, ma na vangala ta umana natuna upi kai turana. ²⁰ A lavurua na barturana; a luaina i ga ben kana vavina, ma i mat, ma pa ta natuna; ²¹ ma ra vauruana i ben ia, ma ia bula i mat, ma pa ta natuna; damana bula ra vautuluna, ²² ma diat par ra lavurua, pa ta natu i diat. Ma ra vavina i ga mat mur ta diat. ²³ Ta ra nilaun mulai, kai ia ta diat nam ra vavina? Tago ra lavurua par dia ga taulai me. ²⁴ Iesu i biti ta diat: Go laka ra vuna ava rara tana, ta ni pa ava nunure ra Buk Tabu ma ra dekdek i God? ²⁵ Ba dia laun mulai kan ra minat, pa dia varbean, ma pa dia tulatulai ta ra varbean, dia vardada ma ra lavur angelo arama ra bala na bakut. ²⁶ Ma ure ra lavur minat, ba dia laun mulai, pa ava ga luk ia boko vang ta ra buk kai Moses ta ra pakana ure ra Davai, ba God i ga tatike tana dari:

“Iau a God kai Abaraam ma ra God kai Isak, ma ra God kai Iakob”?

²⁷ God, vakir a God kai ra lavur minat, kai ra lavur launa iat; ava rara muka.

A ngala na vartuluai
(*Mat 22:34-40; Luk 10:25-28*)

²⁸ Tikai ta diat a umana tena tutumu i pot, i valongore diat dia vartir me, ma i nunure ba Iesu i tar bali mal diat, ma i tir ia: Nuve i ngala ta ra lavur vartuluai parika? ²⁹ Iesu i biti: Go ra ngala: “Avat a Israel, avat a valongore, ra Luluai kada God, ra Luluai i tikai ka, ³⁰ ma una mari ra Luluai kaum God ma ra balam parika, ma ra tulungeam parika, ma ra nuknukim parika, ma ra dekdekim parika.” ³¹ Ma go a vauruana: “Una mari talaim da u mari mule u.” Pa ta vartuluai i ngala ta go dir. ³² A tena tutumu i biti tana: A dovotina, Tena Vartovo, i boina kaum tinata, ba ia tikai ka, ma pa ta mulai, ia kaka; ³³ ma ba da mari ia ma ra bala i dat parika, ma ra nuknuk i dat parika, ma ra dekdek i dat parika, ma ba da mari ra talai dat da da mari mule dat, go i ngala ta ra lavur vartabar ma ra lavur tinabar par di tuntun tar diat. ³⁴ Ba Iesu i gire i tata na kabinana, i tatike tana: U, pa u vailik kan ra varkurai kai God. Ma namur pa ta mulai i tadav ia ma ra tinir.

A tinir ure Kristo
(*Mat 22:41-46; Luk 20:41-44*)

³⁵ Ma ba Iesu i vartovo ta ra pal na vartabar, i biti: Dave ra lavur Parisaio dia biti ba ra Kristo natu i David? ³⁶ David iat i ga tatike ta ra Takodo na Tulungen dari:

“Ra Luluai i ga tatike tai kaugu Luluai:
Una ki ta ra limagu tuna.

Ma ina vadiop kaum lavur ebar upi ra ruarua na kakim.”

³⁷ David i vatang ia Luluai; ma dir tamana dave?

*Iesu i tigel diat ure ra umana tena tutumu
(Mat 23:1-36; Luk 20:45-47)*

Ma ra kor na tarai dia mainge tuna kana varvai.
³⁸ Ba i vartovo, i tatike dari: Avat a nuk pa ra lavur tena tutumu dia mainge diat a vanavana ma ra lolovina mal ma upi da vatatabe diat ta ra lavur tavul a bung, ³⁹ ma dia mainge ra umana kiki lua ta ra lavur pal na lotu, ma ra umana kiki na luluai ta ra lavur lukara; ⁴⁰ dia vapar ra tabarikik kai ra lavur ua na vavina, ma dia vaongo ma ra umana niaring lolovina; na tup go diat ra varkurai.

*A vartabar kai ra ua na vavina
(Luk 21:1-4)*

⁴¹ Ma i ki maro ta ra vuvung na mani, ma i gire ra tarai dia vuavue tar ra mani tana; ma mangoro na uviana dia vue tar ra ngala na mani tana. ⁴² Tika na ua na vavina, a luveana, i vut ma i vue tar ra ivu mani ik tana, dir vardada ma ra toea. ⁴³ Ma i oro pa kana tarai na vartovo pirana, ma i biti ta diat: A dovot go iau tatike ta vavat: Go ra ua na vavina, a luveana, i tar vue tar ra ngala ta go diat par dia tar vuvuai tar ta ra vuvuvung na mani; ⁴⁴ tago diat par dia tar vuvuai tar ta nina i tur valala ta kadia mani ma go ra luveana i tar vue vapar tar nina ba na topa kana kini.

13

*Iesu i biti ba da nila vue ra pal na vartabar
(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)*

¹ Ba i irop kan ra pal na vartabar, tikai ta diat kana tarai na vartovo i tatike tana: Tena Vartovo, una gire go ra umana mangamangana vat; ma go

ra mangamangana palpal bula! ² Ma Iesu i biti tana: U gire go ra umana ngala na palpal? A ik boko pa ta ivu vat dir a va vartaun tana. da re vapar vue.

*A umana purpuruan ma ra umana varmonong
(Mat 24:3-14; Luk 21:7-19)*

³ Ba i kiki ta ra luana na Oliva, Petero ma Iakobo ma Ioanes ma Andreas dia tir vaire dari: ⁴ Una ve avet ba vingaia go ra lavur magit? Ma ava ra vakilang ba na maravai ra bung da pait go ra lavur magit tana? ⁵ Iesu i biti ta diat: Avat a varbalaurai, kan ta tikai na varara avat. ⁶ Mangoro diat a vut ma ra iangigu, diat a biti: Iau ia muka, ma diat a varara ta mangoro. ⁷ Ba ava valongore ure ra umana vinarubu, koko ava ngarao tana, tago i topa ia dari; ma ra mutuaina pata boko. ⁸ Tago tika na vuna tarai na tut ure ta ra vuna tarai, ma tika na vuna gunan ure ta ra vuna gunan; ma ra umana guria diat a tup ra umana gunan, ma ra umana mulmulum bula; da tur pa ra kinadik ma go ra lavur magit.

⁹ Avat a nuk pa avat mulai, tago diat a kinim tar avat ta ra umana kivung na varkurai; ma diat a virit avat ta ra lavur pal na lotu, ma avat a tur ta ra luaina mata i ra umana luluai na gunan ma ra umana king, ure ra iangigu, ma upi ra varvai ta diat. ¹⁰ Da varvai lua ma ra bo na varvai pire ra lavur vuna tarai mutu. ¹¹ Ba di ben avat upi ra varkurai, ma ai tul tar avat, koko avat a ngarao ba ava avat a tatike; avat a tatike ke nam da vanuk tar ia ta vavat ta nam ra pakana bung; tago vakir avat ava tata, a Takodo na Tulungen iat. ¹² Ma tikai na tul tar turana upi na virua: ma ra tutana

na tul tar natuna; ma ra umana bul diat a tut ure tama i diat ma na i diat, upi da doko vue diat. ¹³ Ma ra tarai par diat a milmilikuane avat ta ra iangigu; ma nina i tur padikat tuk ta ra mutuaina, da valaun ia.

A magit i milmilikuan

(Mat 24:15-28; Luk 21:20-24)

¹⁴ Ma ba ava gire ra magit i milmilikuan ta ra nila i tur ta nam ba pa i ko ba na tur tana (nina i luk go boina ba na matoto tana), boina ba diat, dia ki Iudaia, diat a lop urama ra lualuana; ¹⁵ ma nina i ki ra ul a pal koko na vana ba, ma na ruk upi na kap vairop ta magit mara na pal; ¹⁶ ma nina i ki ra pui, koko na talil upi kana mal na tubatuba. ¹⁷ Na kaina ta diat dia kap bala ma ta diat bula dia vau ra bul ta nam ra e. ¹⁸ Avat a araring upi koko na dari ta ra kilala na mudian. ¹⁹ Tago na tup ia ra kinadik ta nam ra e, pa ta i varogop me papa amana ta ra vunapai ra vavaki, ba God i ga vavaki, tuk tar gori, ma namur bula pata. ²⁰ Gala ra Luluai pa i ga kutu pit pa ra kilala, gala pa ta muka na laun, ma i ga rurup ia ure diat i ga pilak pa diat. ²¹ Ma ba tikai na tatike ta vavat ba: Go ra Kristo, ba Nam, koko ava kapupi ia; ²² tago ta umana Kristo vavaongo, ma ta umana propet vavaongo diat a vana rikai, diat a ve tar ta umana vakilang ma ta umana papalum na kinaian upi diat a varara valar diat di ga pilak pa diat. ²³ Avat a nuk pa ia; go iau tar ve value avat ta ra lavur magit par.

Natu i ra tutana na pot

(Mat 24:29-31; Luk 21:25-28)

²⁴ Ta nam ra kilala, ba i par nam ra kinadik, a matana keake na bobotoi, ma ra gai pa na pupua, ²⁵ ma ra lavur tagul diat a burabura marama ra bakut, ma ra umana dekdek ta ra bakut diat a dadadar. ²⁶ Ta nam ra kilala diat a gire Natu i ra tutana i vut ta ra lavur bakut ma ra ngala na dekdek ma ra minamar bula. ²⁷ Ma na tulue ra lavur angelo, ma na varurue kana tarai, nina i ga pilak pa diat ta ra ivat na matana vuvu, maro ra ngu na rakarakan a gunagunan tuk ta ra ngu na bakut.

*Ra vartovo valavalar kai ra lovo
(Mat 24:32-35; Luk 21:29-33)*

²⁸ Avat a valongore ra vartovo valavalar ure ra lovo: Ba ra ingaingarina i to na gol, ma i tar mapmapina nagam, ava nunure ba ra kilala na malamalapang i maravai; ²⁹ ma avat bula, ba ava gire go ra lavur magit, avat a nunure ba i ki maravai, pire ra umana mataniolo iat. ³⁰ A dovot go iau tatike ta vavat ba: Go ra taun tarai pa na ga panie, ba pa di ga pait ot pa boko go ra lavur magit parika. ³¹ A lavur bakut ma ra rakarakan a gunagunan bula na ga panie, ma kaugu lavur tinata pa na ga panie.

*Pa ta i nunure ra bung ba ra pakana bung
(Mat 24:36-44)*

³² Ma pa ta i nunure nam ra bung ba ra pakana bung, a lavur angelo ra bala na bakut pata, ma Natuna pata, ia kaka Tama. ³³ Avat a nuk pa ia, avat a varbalaurai, ma avat a araring, tago pa ava nunure nam ra e. ³⁴ Da ra tutana i ga vana kan ra kubana, i ga tul tar ra varkurai tai kana umana

tultul, ma i tibe ra papalum ta diat par tikitikai, ma i ve ra tena balabalaure banbanu ba na mono, ma i vana tai ta ra vuna gunan. ³⁵ Avat a mono, tago pa ava nunure ba vingaia ra Luluai na pal na pot, ba ta ra ravian, ba ta ra mutumut, ba ra loko i riki, ba ta ra malana; ³⁶ kan na pot vakaian, ma na gire tadav avat ava va mat ika. ³⁷ Ma go iau tatiike ta vavat parika: Avat a mono.

14

*Dia tatata guvai upi diat a vagu pa Iesu
(Mat 26:1-5; Luk 22:1-2; Ioa 11:45-53)*

¹ Ba i par a ivu bung mulai di tur pa ra lukara na bolo lake ma ra gem ba pa i leven; ma ra umana tena tutumu dia varpit upi diat a vagu pa ia, ma upi diat a doka; ² ma dia tatiike: Koko ta ra lukara, kan ra tarai diat a urung.

*Ra vavina i lingire ra varku ta ra ulu i Iesu
(Mat 26:6-13; Ioa 12:1-8)*

³ Ma ba i ki ta ra nian aro Betania ta ra kuba i Simon, ra vukavuka, tika na vavina i tadav ia ma ra pal a tava nina a varku i ki tana, i ngatngat muka; ma i pamar ra pal a tava, ma i lingire ra varku ta ra uluna. ⁴ Ta ra umana dia kankan tana, dia biti dari: Ta ra ava di vole ra varku dari? ⁵ Dave pa di ga ivure go ra varku upi ta utul a mar na denaria upi da tabar ra umana luveana me? Ma dia tata mukumuk ure nam ra vavina. ⁶ Iesu i biti: Avat a nur vue; ta ra ava ava vatakunuane? A bo na papalum i tar pait ia tagu. ⁷ Tago a lavur luveana dia ki vatikai pire vavat, ba ava mainge avat a pait ra boina ta diat, avat a pait ia ka, ma iau, pa ina ki vatikai pire vavat. ⁸ I tar pait valar

pa nam ra magit i topa ia ba na pait ia; i tar tap value kapi ra pakagu upi ra pupunang. ⁹ A dovot go iau tatike ta vavat: A.gunan par da varve ra bo na varvai tana ta ra rakarakan a gunagunan parika, da varvai bula tana ure go ra magit go ra vavina i tar pait ia, upi na tur na aim.

*Iudas i mulaot upi na vagu pa Iesu
(Mat 26:14-16; Luk 22:3-6)*

¹⁰ Tikai ta diat ra vinun ma a ivut, Iudas Iskariot, i vana tadav ra umana tena tinabar ngalangala upi na tul tar ia ta diat. ¹¹ Ba dia valongore, dia gugu tana, ma dia vatading ia ma ra mani. Ma i nununuk ba na vagu mal davatane tar ia ta diat.

Iesu diat ma kana tarai na vartovo dia en ra magit na bolo lake

(Mat 26:17-25; Luk 22:7-14,21-23; Ioa 13:21-30)

¹² Ma ta ra luaina bung ta ra e na gem ba pa i leven, ba dia tul tar ra magit na bolo lake tana, kana tarai na vartovo dia tir ia: U mainge ba avet a vana uve, upi avet a mal pa am magit na bolo lake tana? ¹³ I tulue ra ivut ta diat kana tarai na vartovo, i tatike ta dir dari, Amur a olo ta ra pia na pal, ma amutal a varkuvo ma ra tutana i kapkap ra la na tava, ma amur a mur ia; ¹⁴ ba i olo tai ta pal, amur a tatike tai ra luluai i nam ra pal, dari: A Tena Vartovo i biti ba: Akave ra pal na vaira, ba avet ma kaugu tarai na vartovo avet a en ra magit na bolo lake tana? ¹⁵ Ma ia iat na ve tar ta mumur ra ngala na pakana pal liu, di tar vangan ia, ma di tar mal ia; amur a mal pa ra adat i tana. ¹⁶ A ura tutana na vartovo dir vana, ma dir olo ta

ra pia na pal, ma dir gire tadav nam parika i ga tatike; ma dir vaninare ra magit na bolo lake.

¹⁷ Ba i ravian, i pot, diat ma ra vinun ma a ivut.

¹⁸ Ba dia kiki ma dia iaian, Iesu i biti: A dovot go iau tatike ta vavat: Tikai ta vavat na vagu tar iau, nina ba amir a ian me. ¹⁹ I vura tabun ra bala i diat par, ma dia tir ia tikitikai ba: Iau laka? ²⁰ I biti ta diat: Tikai ta vavat a vinun ma a ivut, nina ba amir, amir a tatak ta ra la. ²¹ Tago Natu i ra tutana na virua da di ga tar tumu i ure; ma na kaina tai nina i vagu tar Natu i ra tutana; gala na boina ta nam ra tutana, gala pa di ga kava.

A nian kai ra Luluai

(Mat 26:26-30; Luk 22:14-20; 1 Kor 11:23-25)

²² Ba dia iaian boko, i vatur ra gem, i lotu pa ure ma i tabik ia. ma i tul tar ia ta diat, ma i tatike: Avat a vatur go; go a pakagu. ²³ Ma i vatur ra la, ma ba i tar pite varpa, i tul tar ia ta diat, ma dia momo par tana. ²⁴ Ma i biti ta diat: Go a gapugu kai ra kunubu, i talingir ure ra mangoro. ²⁵ A dovot go iau tatike ta vavat: Pa ina mome mule ta vuai na vain tuk tar ta nam ra bung ba ina mome ra kalamana ta ra varkurai kai God.

²⁶ Ba dia tar kaile vapar vue ra kakailai na pite varpa, dia vana oai ta ra luana na Oliva.

Iesu i tata lua ba Petero na pue vue

(Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Ioa 13:36-38)

²⁷ Iesu i tatike ta diat: Avat par avat a tabunuane boko iau; tago di ga tumu ia: “Ina kita ra tena balabalaure sip ma ra lavur sip diat a varbaiai vurvurbit.” ²⁸ Ba di tar vatut pa mule iau kan ra minat, ina lualua ta vavat urama Galilaia.

²⁹ Petero i tatike tana: Ba dia tabunu par, iau pata.
³⁰ Iesu i biti tana: A dovot go iau tatike tam, ba gori, go i marum, ba ra loko pa i vautul a riki boko, una vautul a pue vue iau. ³¹ Ma i tatike vangangal go ra tinata: Ba dor a virua varurung, pa ina pue vue u. Ma diat par dia biti bula damana.

*Iesu i araring ta ra uma Getsemane
(Mat 26:36-46; Luk 22:39-46)*

³² Dia pot ta ra gunan a iangina Getsemane; ma i tatike tai kana tarai na vartovo: Avat a ki ati, ba ina araring pa. ³³ Ma i agure Petero ma Iakobo ma Ioanes, ma i tur pa ra kinaian ma i tup ia ra purpuruan pirana. ³⁴ Ma i tatike ta dital: A tulungeagu i tabun muka da na mat, amutal a ki ati, amutal a mono. ³⁵ Ma i vana na lua ra ik, ma i va timtimum ra pia, ma i araring ba ona na topa ia, go ra pakana bung na vana kan ia. ³⁶ Ma i biti: Aba, Tama, u pait valar pa ra lavur magit parika, una tak vue go ra la kan iau; ma koko da pait nam ba iau mainge, da pait ika nam ba u mainge. ³⁷ Ma i vut mulai, i gire tadav dital, dital va mat ika, ma i tatike tai Petero: Simon, u va mat vang? Dave pa u mono maravut iau ta kopono pakana bung uka? ³⁸ Amutal a mono ma amutal a araring kan da valam pa amutal; a tulungen i ongo, ia ka ra palapaka i malmalu. ³⁹ Ma i vana mulai, ma i araring, i tatike mule nam ra tinata. ⁴⁰ I pot mulai, ma i gire tadav dital, dital va mat mulai, tago i matmat ra mata i dital; ma pa dital nunure ba ava dital a tatike tana. ⁴¹ Ma i pot ra vautuluna pakana, ma i tatike ta dital: Amutal a va mat boko, amutal a ngo pa, i topa ia, ra pakana

bung i tar vut; di tar vagu tar Natu i ra tutana ta ra lima i ra umana tena varpian. ⁴² Amutal a tut, dat a vana, i maravai nam ba na vagu tar iau.

Di vagu pa Iesu

(Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Ioa 18:3-12)

⁴³ Ba i tatata boko, Iudas, tikai ta diat ra vinun ma a ivut, i pot, diat ma ra kor na tarai dia kapkap ra umana pakat ma ra umana ram tai ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana patuana.

⁴⁴ Nam i tar vagu tar ia, i tar ve tar ana vakilang ta diat dari: Nina ba ina galum ia, ia muka, avat a kinim ia, ma avat a ben vaire pa ia, avat a balaure mal ia. ⁴⁵ Ba i tar pot, i tadav vuavue, ma i biti ba: Tena Vartovo, ma i manga galum ia. ⁴⁶ Ma dia vatur ia, ma dia kinim vake. ⁴⁷ Ma tikai ta diat dia tur maravai, i ele pa kana pakat, ma i kita ra tultul kai ra tena tinabar i lualua, ma i kutu vue ra talingana. ⁴⁸ Ma Iesu i tatike ta diat: Ava ti vana uti da upi ra tena nilong, ava kapkap ra umana pakat ma ra umana ram upi avat a kinim iau laka? ⁴⁹ A bungbung parika da ga ki na pal na vartabar, ma iau ga varvartovo, ma pa ava ga kinim iau; di pait go upi da pait ot pa ra Buk Tabu.

⁵⁰ Ma ra taraina dia vana par kan ia, dia lop.

⁵¹ Ma tika na barmana i mur ia, i vavauluvai ma ra mal kumau; ma dia kinim ia; ⁵² ma i vungue ra mal kumau, i lop damana ka.

Iesu i tur ta ra mata i ra umana tena kivung

(Mat 26:57-68; Luk 22:54-55,63-71; Ioa 18:13-14,19-24)

⁵³ Dia ben pa Iesu tadav ra tena tinabar i lualua; ma ra lavur tena tinabar ngalangala, ma

ra lavur patuana, ma ra lavur tena tutumu dia vana varurung. ⁵⁴ Petero i ga murmur ara iat, ma i olo ta ra gunan kai ra tena tinabar i lualua, ma dia kiki ma ra umana tultul, i madir ta ra viro na iap. ⁵⁵ A lavur tena tinabar ngalangala, ma ra kivung par dia nuknuk upi ta varvai ure Iesu, upi da doka. ⁵⁶ Mangoro dia varvai vavaongo ure ma pa i vardada kadia varvai. ⁵⁷ Ta umana dia tur dia varvai vavaongo ure dari: ⁵⁸ Ave ga valongore i tatike dari: Ina re vue go ra pal na vartabar di ga pait ia ma ra lima i ra tarai, ma ina pait pa mule ta tikai tai ra utul a bung uka, ma pa ta lima na maravut i tana. ⁵⁹ Ma kadia umana varvai pa dia vardada bula. ⁶⁰ A tena tinabar i lualua i tur livuan ta diat, ma i tir Iesu dari: Dave, pa kaum ta tinata na balbali? ⁶¹ Ma;, ki mut uka, pa i vue ta tinata. Ma ra tena tinabar i lualua i tir mule: U laka ra Kristo, Natu i Nina i ti Doan Muka? ⁶² Iesu i tatike: Iau muka nam, ma avat a gire boko Natu i ra tutana i kiki ta ra lima tuna i ra dekdek, ma na vut ma ra lavur bakut liuliu. ⁶³ A tena tinabar i lualua i rada kana umana mal, ma i tatike: Da mainge mule ra umana tena varvai upi ra ava? ⁶⁴ Ava tar valongore ra varvul, ava ava nuk ia? Ma diat par dia kure ba i topa ia pi na virua. ⁶⁵ Ma ta ra umana dia gami ia ma dia pulu ra matana, dia par ia, ma dia biti tana: Una varvai na propet; ma ra umana tultul, ba dia vatur pa mule, dia tibul ia.

Petero i pue vue Iesu

(Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Ioa 18:15-18,25-27)

⁶⁶ Ba Petero i ki ara ra pia, a vavina, a tultul kai ra tena tinabar i lualua, i pot; ⁶⁷ ba i gire Petero i manmadir, i bobobe, ma i biti: U bula avat ma Iesu ra te Nasaret. ⁶⁸ Ma i varpuai, i biti: Pa iau nunure, ma pa iau nunure kaum tinata; ma i irop ura ra mata palpal; ma ra loko i riki muka. ⁶⁹ Ma ra vavina i gire mule, ma i ve diat dia tur pirana, dari: Go bula diat. ⁷⁰ Ma i varpuai mulai. Ma ra ik boko, diat dia tur maravai, dia tatike tai Petero: A dovotina u bula avat; tago u a te Galilaia. ⁷¹ Ma i varvul, ma i vavalima ba: Pa iau nunure go ra tutana ava varvai tana. ⁷² Ma ra loko i vaura riki muka. Ma Petero i nuk pa ra tinata ba Iesu i ga tatike tana: Ba ra loko pa i ti vaura riki, una vautul a pue vue iau. Ba i nuknuk tana, i tangi muka.

15

*Iesu i tur ta ra mata i Pilato
(Mat 27:2,11-14; Luk 23:1-5; Ioa 18:28-38)*

¹ Ba ra malana, a umana tena tinabar ngalan-gala ma ra umana tena tutumu ma ra kivung par, dia tata guvai, dia vi Iesu, ma dia kap ia, ma dia tul tar ia tai Pilato. ² Pilato i tir ia: U laka ra King kai ra Iudaia? Ma i tatike bali ia dari: U iat, u tar tatike. ³ Ma ra lavur tena tinabar ngalangala dia takun ia ma ta mangoro na mangamangana. ⁴ Pilato i tir ia mulai, dari: Vakir kaum ta tinata na balbali? Una valongore, aivia go ra mangamangana dia takun u me? ⁵ Iesu pa i vue ta ik a tinata; ma Pilato i kaian tana.

*Di varkurai ba Iesu na mat
(Mat 27:15-26; Luk 23:13-25; Ioa 18:39-19:16)*

⁶ Ta ra lukara i palapala vue tana tadav diat tikai ta diat, di ga banubat diat, nina iat dia vatang upi ia. ⁷ Ma tikai, a iangina Barabas, di ga vi ia varurung ma diat, dia ga tut na vinarubu na varpam, ma dia ga vardodoko ta ra vinarubu. ⁸ A kor na tarai dia vana pirana, ma dia lul ia, ba na pait nam ra magit i papait vatikene. ⁹ Pilato i tir diat: Ava mainge laka ba ina pala tar ra King kai ra Iudaia ta vavat? ¹⁰ Tago i nunure ba ra lavur tena tinabar ngalangala dia tar vi tar ia ta ra varngu ka. ¹¹ Ma ra lavur tena tinabar ngalangala dia ununue ra kor na tarai upi da pala tar Barabas tadav diat. ¹² Pilato i tir mule diat: Ava ina pait ia tai nina ava vatang ia ba ra King kai ra Iudaia? ¹³ Ma dia oraoro mulai dari: Da ot ia ta ra bolo. ¹⁴ Pilato i tir mule diat: Dave, ava ra varpam i tar pait ia? Ma dia oraoro mat dari: Da ot ia ta ra bolo. ¹⁵ Pilato i mainge na vamaram ra tarai, ma i pala vue Barabas tadav diat, ma ba i tar virit kapi Iesu, i tul tar ia upi da ot ia ta ra bolo.

*A tarai na vinarubu dia kulume Iesu
(Mat 27:27-31; Ioa 19:2-3)*

¹⁶ Ma ra umana tena vinarubu dia ben tar ia ta ra ngungu pal kai ra tena varkurai na gunan, ma dia oro varurue kadia loko na tarai par. ¹⁷ Ma dia ule tar ra mal meme tana, ma dia vipuar ia ma ra kait dia ga vir ia; ¹⁸ ma dia vatatabai pa ia dari: U nam? U ra King kai ra Iudaia? ¹⁹ Ma dia kita ra uluna ma ra vuvur ma dia nami ia, ma dia va timtimum, dia lotu tadav ia. ²⁰ Ba dia tar kulume pa ia, dia. pala vue ra mal meme, ma dia ule tar mule kana umana mal. Ma dia ben vairop ia upi da ot ia ta ra bolo.

*Di ot Iesu ta ra bolo
(Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Ioa 19:17-27)*

²¹ Tikai i vanavana pakit, a iangina Simon, a te Kirene, i vana maro ra gunan na uma, tama i dir Alekandro ma Rupus, ma dia vo pa ia pi diat, upi na puak kana bolo. ²² Dia agure ta ra gunan, a iangina Golgota, a kukurai ra iang i nam ba: A pia na lor. ²³ Ma dia tul tar ra vain tana di ga pota ma ra bira na davai, ma i vue ke. ²⁴ Ma dia ot ia ta ra bolo, ma dia tibe kana umana mal ma dia ilailam upi diat, ba nuve tikitikai na kap ia. ²⁵ I tar lavuvat na pakana bung, ba dia ot ia ta ra bolo. ²⁶ Di tumu ra tinata na vartakun arama liu dari: Go Iesu ra King kai ra Iudaia. ²⁷ Dia ot varurue dital ma ra ivu tena nilong tai ta ra ivu bolo, tikai ta ra limana tuna, ma ta ra tikai ta ra mairana. [²⁸ Ma dari di ga pait ot pa ra tutumu na Buk Tabu nina i biti: “Di ga luk guve ma ra umana tena varpam.”] ²⁹ Ma diat dia vanavana pakit ia, dia kulkulume baie, ma dia loe ra ulu i diat, ma dia tatike: U, u re vue ra pal na vartabar, ma una pait pa mule tai ta ra utul a bung uka, ³⁰ go una valaun mule u, ma una irop kan ra bolo. ³¹ Damana bula ra umana tena tinabar ngalangala ma ra umana tena tutumu dia varkulumai tana, dia biti vargil ta diat: I tar valaun ra umana enana; pa i tale ba na valaun mule. ³² Boina ba ra Kristo, a King kai ra Israel, na irop kan ra bolo, upi dat a gire, ma dat a nurnur tana. Ma dir bula, di ga ot varurue dital tai ta ra ivu bolo, dir bor ia.

*Iesu i mat
(Mat 27:45-56; Luk 23:44-49; Ioa 19:28-30)*

³³ Ba i tar keke tur, a gunagunan parika i bobotoi tuk ta ra utul a pakana bung. ³⁴ Ma ta ra utul a pakana bung, Iesu i manga oro dari ma ra ngala na nilaina: Eloi, Eloi, lama sabaktani, a kukurai nam ra tinata: Kaugu God, kaugu God, dave u vana kan iau? ³⁵ Ta umana ta diat dia tur maravai, ba dia valongore dia biti: Go i oro Elias. ³⁶ Ma tikai i vutvut, i vabilim ra mamakai ma ra vain manmanin, ma i vung ia ta ra vuvur, ma i tulue tar ia upi na mome, ma i tatike: Tuka; dat a gire kan Elias na vut upi na puak vairop ia. ³⁷ Ma Iesu i manga kukula, ma i vungue ra tulungeana. ³⁸ Ma ra mal na rurua kutu ta ra pal na vartabar i tarada kakit, i tur pa ia arama liu ma i tuk ura ra pia. ³⁹ Ba ra luluai na tarai na vinarubu, nina i tur pirana, i gire i vungue ra tulungeana damana, i tatike: A dovotina, go Natu i God. ⁴⁰ Ta ra umana vavina bula dia giragire maro vailik, Maria Magdalene, ma Maria na i Iakobo ikilik ma Ioses, ma Salome bula diat; ⁴¹ go diat dia ga mur ia, ba i ki Galilaia, ma dia ga toratorom tana; ma mangoro na vavina bula, dia ga varagur me urama Ierusalem, diat.

*Di vadiop Iesu ta ra babang na minat
(Mat 27:57-61; Luk 23:50-56; Ioa 19:38-42)*

⁴² Ba i ravian, tago a Vaninara, a bung i vut lua ta ra Bung Sabat, ⁴³ Iosep a te Arimataia, a luluai di manga ru ia, i nurnur bula upi ra varkurai kai God, i vana pire Pilato, ma i lul pa ra minat i Iesu. ⁴⁴ Pilato i kaian ba i matoto ba i tar mat, ma i oro pa ra luluai i ra tarai na vinarubu, i tir ia ba i tar mat amana ba pata? ⁴⁵ Ba i tar matoto pa tai go

ra luluai, i tul tar ra minatina tai Iosep. ⁴⁶ Ma i kap ra mal kumau, i puak vairop ia, ma i pulu ia ma ra mal kumau, ma i vadiop ia ta ra babang na minat, di ga kala ia ta ra papar a vat; ma i pul bat ra matana ma ra vat i ta. ⁴⁷ Ma Maria Magdalene, ma Maria, na i Ioses, dir gire go di vadiop ia tana.

16

A tinut mulai

(Mat 28:1-8; Luk 24:1-12; Ioa 20:1-10)

¹ Ba i par ra Bung Sabat, Maria Magdalene, ma Maria, na i Iakobo, ma Salome, dital kul pa ra umana varku i ang na vuvuvul upi dital a dang ia me. ² Amana ra kavunvun ta ra luaina bung ta ra vik dital vana, ma dital pot ta ra babang na minat ba ra keake i tar vana rikai. ³ Ma dital tir vargiliane boko dital dari: Ia na pul vue nam ra vat i ta ta ra matana babang na minat? ⁴ Ma ba dital tonok, dital gire ba di tar pul vue ra vat i ta, tago a ngir. ⁵ Ba dital ruk ta ra babang na minat, dital gire tika na barmana, i ki ta ra papar a lima tuna, i mong ma ra mal pua, ma dital burut i tana. ⁶ Ma i tatike ta dital: Koko amutal a burut; amutal nuk upi Iesu ra te Nasaret, nina di ga ot ia ta ra bolo; i tar laun mulai; pa i bang ati; gire, go kana vava di ga vadiop ia tana. ⁷ Amutal a vana, amutal a ve kana tarai na vartovo ma Petero ba i lualua pa avat urama Galilaia; avat a gire abara, da ania i ga ve avat. ⁸ Ma dital lop kan ra babang na minat, tago i tup dital ra dadadar ma ra bunurut; ma pa dital tata pa ta tikai, tago dital burut.

TAI TA UMANA TUTUMU LUA DI GA VAPAR VUE DARI

*Iesu i tur na vevei pire Maria Magdalene
(Mat 28:9-10; Ioa 20:11-18)*

⁹ [Ba i tar laun mulai amana ra kavunvun ra luaina bung ta ra vik, i tur kapet rikai lua pire Maria Magdalene, nina i ga okole vue ra lavurua na tabaran kan ia. ¹⁰ Ma Maria i vana, i ve diat dia ga varait me, tago dia lingligur ma dia tangtangi upi ia. ¹¹ Ba dia valongore ba i tar laun mulai, ma ba Maria i tar gire, pa dia nurnur.

*Iesu i tur na vevei pire ra ivut
(Luk 24:13-35)*

¹² Ba i par go ra lavur magit, i tur na vevei pire ra ivut ta diat ba dir vanavana na nga ta ra gunagunan ma i enana ra pakana. ¹³ Ma dir vana, dir ve diat par; ma pa dia ga nurnur ta dir.

*Iesu i tur na vevei pire ra vinun ma tikai
(Mat 28:16-20; Luk 24:36-49; Ioa 20:19-23; Apos 1:6-8)*

¹⁴ Namur, i tur na vevei pire ra vinun ma tikai iat, ba dia kiki ta ra nian, ma i bor diat, tago pa dia ga nurnur, ma tago i leo ra bala i diat, tago pa dia ga nurnur ta diat dia ga gire ba i tar laun mulai. ¹⁵ Ma i tatike ta diat: Avat a vana ta ra rakarakan a gunagunan parika, avat a varve ra bo na varvai tadav ra tarai parika. ¹⁶ Da valaun nina i nurnur ma di baptaisoa, ma da kure bali nam ba pa i nurnur. ¹⁷ Go ra umana vakilang diat a murmur diat dia nurnur: Diat a okole vue ra umana tabaran ma ra iangigu; diat a tata ma ra umana enana tinata; ¹⁸ diat a vatur ra umana vui, ma ba dia mome ra taring, pa na vakaina

diat muka, diat a vung ra lima i diat ta ra umana minait, ma diat a lagar tana.

*Iesu i tutua urama ra bala na bakut
(Luk 24:50-53; Apos 1:9-11)*

¹⁹ Ba ra Luluai Iesu i tar tata kakapi ta diat, i tutua urama ra bala na bakut, ma i ki ta ra lima tuna tai God. ²⁰ Ma dia vana, dia varvarvai vurvurbit, ma ra Luluai i papalum maravut diat, ma i vadovot ra tinata ma ra umana vakilang dia murmur tana. Amen.]

TAI TA RA UMANA TUTUMU LUA DI GA VAPAR
VUE DARI
*

* **16:20:** [9] A utul a vavina dital vana pire Petero ma ra umana talaina, ma dital ve tar ta diat ra ik a varvai ure ra lavur magit ba di tar ve dital ure. [10] Namur ta go, Iesu iat i tulue vurvurbit diat ma ra varvai i gomgom ma i laun pa na mutu, ure ra varvalaun, papa ra mata na taur ma tuk ta ra mata na taoai.

**A BUK TABU A MAULANA KUNUBU ma A
KALAMANA KUNUBU**
**The Holy Bible in the Kuanua language of Papua New
Guinea**
Buk Baibel long tokples Kuanua long Niugini

Copyright © 1882-1983 Bible Society of Papua New Guinea

Language: Kuanua or Tinata Tuna or Tolai (Kauana)

Translation by: Bible Society of Papua New Guinea

1882 Mark 1883 +Matthew 1885 +Gospels (with revised Mt. Mk) BFBS NSW
Aux, Sydney 1891 +New Testament 1901 +New Testament (revised) BFBS,
London Translated by James Chalmers and W.G. Lawes (LMS)
1935 +New Testament [Repr +1942-1951] BFBS, London Translated by R.
Lister Turner and J.B. Clark (LMS)

1959 +New Testament 1962 +Genesis 1964 +Psalms BFBS, London and
Sydney 1971 1 Peter J. Palmer, Auckland 1973 +Bible (Repr 1974-+1991 BS
in Papua New Guinea, [Port Moresby-Lae] Revised and translated by Percy
Chatterton (LMS), assisted by Taunao Agaru, Reatau Mea, Morea Igo, Egi
Raka, Puka Oala, Mavara Hekure, and Dago Morea

This translation is made available to you under the terms of the Creative
Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it
in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are
licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses,
please contact the respective copyright owners.

2015-01-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files
dated 31 Aug 2023

bbc5a26d-4db3-53f1-9593-2319b90317db